

สตรีศึกษาในลักษณะทฤษฎีวิพากษ์*

(Women's Studies as Critical Theories)

ฉลาดชาย รมิตานนท์

ศูนย์สตรีศึกษา

คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ก่อนที่จะทำความเข้าใจสตรีศึกษาในลักษณะทฤษฎีวิพากษ์** ควรทำความเข้าใจเบื้องต้นว่า สตรีศึกษาในฐานะที่เป็นสาขาวิชาที่อาจถูกจัดได้ว่า เป็นส่วนหนึ่งของสหวิทยาการในกลุ่มสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ แต่ในขณะเดียวกันอาจข้ามสาขาไปในกลุ่มวิชาศิลปะ สถาปัตยกรรม และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ได้ด้วย ด้วยเหตุผลว่า การศึกษาชีวิตทางพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลก็ดี กลุ่ม ชุมชน สังคม ประเทศ และหน่วยอื่น ๆ ของการจัดประเภทมนุษย์ เช่น เชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ ชนชั้น เพศ/เพศภาวะ อายุ และลักษณะทางร่างกาย-จิตใจ และอื่น ๆ ก็ดี นั้นจำเป็นต้องทำในลักษณะองค์รวม ซึ่งไม่สามารถทำได้โดยใช้ทฤษฎี มิติมุมมอง หรือระเบียบวิธีวิจัยแบบใดแบบหนึ่งเท่านั้น เพราะ “ความเป็นมนุษย์” มีมากมายหลากหลายมิติ ตรงนี้เป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งของทฤษฎีวิพากษ์และสตรีนิยมแนวทางนี้ แต่ในขณะเดียวกันก็กลายเป็นประเด็นที่ทฤษฎีวิพากษ์วิจารณ์จากวิถีคิดแบบหลังโครงสร้าง-หลังทันสมัยนิยมด้วย

นอกจากนั้นในทุกสาขาวิชาไม่ว่าจะอยู่ในกลุ่มวิชาใดต่างล้วนมีการประกอบสร้างกรอบคิดหรือทฤษฎีขึ้นมาเพื่ออธิบายเรื่องราวหรือประเด็นที่สาขาวิชานั้น ๆ ต้องการศึกษา การประกอบสร้างและการใช้ทฤษฎีถือว่า ทำให้การศึกษาหรือการประกอบสร้างความรู้นั้นมี “ความน่าเชื่อถือ” กล่าวคือ “ความรู้ที่ประกอบสร้างขึ้นมา” นับแต่ยุคทันสมัยเป็นต้นมานั้น “เป็นระบบ” “มีเหตุผล” โดยเฉพาะ “มีเหตุผลในทางวิทยาศาสตร์” สามารถนำไปใช้อธิบายได้ทั่วไปหรือ “เป็นสากล” ไม่ถูกจำกัดด้วยเวลาและสถานที่ เป็นต้น แต่ปัจจุบันนี้ทฤษฎีในลักษณะดังกล่าวถูกท้าทายโดยวิถีคิดแบบหลังโครงสร้าง-หลังทันสมัยนิยมเช่นกัน

* แรงจูงใจในการเขียนเกิดมาจากต้องการเสนอเนื้อหาสาระสำคัญเบื้องต้นของวิชาสตรีศึกษาในลักษณะทฤษฎีวิพากษ์ ในหลักสูตรบัณฑิตศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา ที่เปิดสอนในภาควิชาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

** วิพากษ์ แปลมาจาก ‘critical’ อาจแปลว่า ‘พินิจ’ ‘เพ่งเล็งเชิงจับผิด’ ด้วยการตั้งคำถามอย่างถึงรากถึงโคนต่อสิ่งที่ต้องการวิพากษ์ ทั้งนี้กระทำด้วยการสืบทอดรากเหง้าทางความคิดย้อนกลับไปหาต้นตอว่า เป็นมาอย่างไร และมีความขัดแย้ง ความไม่คงเส้นคงวา หรือมีจุดอ่อน/ช่องว่าง ภายในสิ่งที่ต้องการวิพากษ์อะไรบ้าง เป็นต้น ทั้งนี้อาจนำไปสู่ข้อเสนอใหม่ได้ด้วย

อย่างไรก็ตามในข้อเขียนนี้ต้องการมุ่งประเด็นสู่การวิพากษ์ทฤษฎีในกลุ่มวิชาสังคมศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ แต่อาจมีบ้างที่พาดพิงถึงกลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ เช่น ประวัติศาสตร์ วรรณกรรมศึกษา และ สื่อสารมวลชน ศิลปะ สถาปัตยกรรม และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ เช่น จิตวิทยา และจิตวิเคราะห์ เป็นต้น

ทฤษฎีวิพากษ์ (critical theory) : ทศนะทางสังคมวิทยา

ในทางสังคมวิทยามองว่า ทฤษฎีวิพากษ์มีความใกล้ชิดและเชื่อมโยงกันมากกับสถาบันที่เรียกว่า **แฟรงเฟิร์ตสคูลออกโซเชี่ยลรีเสิร์ช** หรือ Frankfurt School of Social Research ทั้ง ๆ ที่เราอาจสืบย้อนจุดกำเนิดของทฤษฎีวิพากษ์กลับไปผ่านทางการศึกษาทำความเข้าใจวิถีคิด หรือปรัชญา **เฮเกลเลียนนิสซึม** หรือ Hegelianism กับ **ลัทธิมาร์กซ์แนวตะวันตก** หรือ Western Marxism ได้ ด้วย ซึ่งสิ่งที่เรียกกันว่า ลัทธิมาร์กซ์ตะวันตกนี้ในปัจจุบันมีมากมายหลายสายหลายแนว ทั้งนี้เป็นเพราะลัทธิมาร์กซ์ในช่วงเวลาห้าสิบ-หกสิบปีที่ผ่านมาได้ปรับตัวโดยนำเอาวิถีคิดแนวต่าง ๆ ของสำนักคิดอื่น ๆ เข้ามาใช้อย่างกว้างขวาง ซึ่งรวมถึง **จิตวิเคราะห์** หรือ psychoanalysis และ **ทฤษฎีระบบหรือ system theory** ด้วย ตรงนี้นักศึกษาและผู้สนใจ ควรจะค้นคว้าด้วยตัวเองเพิ่มเติม

หลักการสำคัญต่าง ๆ ของทฤษฎีวิพากษ์

ในที่นี้อาจกล่าวเชิงสรุปได้ว่า หลักการสำคัญของทฤษฎีวิพากษ์ น่าจะนิยามได้อย่างชัดเจนที่สุดว่า มีลักษณะที่แตกต่าง (contrast) กับหลักการต่าง ๆ ของทฤษฎีหรือวิถีคิดของศตวรรษที่ยี่สิบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **positivism** ที่เราแปลเป็นภาษาไทย (บาลี) ว่า **ปฏิฐานนิยม** ซึ่งหมายถึงปรัชญาที่มีฐานอยู่บนสิ่งที่เห็นและพิสูจน์ได้ ซึ่งบางครั้งนักคิด นักทฤษฎีที่สนับสนุนทฤษฎีวิพากษ์เรียกว่าเป็นปรัชญาเชิงปฏิเสธ หรือ negative philosophy นอกจากนั้นทฤษฎีวิพากษ์นั้น อาจมองได้ว่าเป็นวิถีคิดที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับความคิดที่ว่า ความรู้เกิดจากประสบการณ์ทางผัสสะ หรือ sense-experience ของเรา ทฤษฎีวิพากษ์เป็นรูปแบบหนึ่งของ **เหตุผลนิยม** หรือ rationalism ในความหมายว่า นักทฤษฎีแนวนี้ยืนยันว่า แหล่งที่มาของความรู้ของเราก็คือ แหล่งที่มาของความเป็นมนุษย์ของเราก็คือคือ ข้อเท็จจริงว่าเราทั้งหมดล้วนเป็น ‘สิ่ง’ ที่มีเหตุผล หรือ ‘rational beings’ รากเหง้าของความคิดนี้ของทฤษฎีวิพากษ์กล่าวได้ว่ามาจาก **ฟรีดริช เฮเกิล** (George Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) นักปรัชญาชาวเยอรมัน ผู้กล่าวว่า (อะไรที่ว่า) ‘จริงคือมีเหตุผล’ หรือ ‘real is rational’ ดังนั้นเราอาจมองว่า ทฤษฎีวิพากษ์เป็นทฤษฎีที่กล่าวว่า สิ่งที่เป็นจริงน่าจะเป็นสิ่งที่มีเหตุผล อย่างไรก็ตามความมีเหตุผลในบริบทนี้ **ไม่** อ้างถึงตรรกที่เป็นทางการ (formal logic) แต่อ้างถึง **กระบวนการของความคิดที่มีลักษณะวิภาษวิธี** (dialectical process of thought) ที่ถือว่า **องค์รวมทั้งหมดสำคัญกว่าส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นองค์รวม** ซึ่งพวกเราบางคนคุ้นเคยอยู่บ้างแล้วในบางระดับ กล่าวคือนักวิชาการไทยกลุ่มหนึ่งใช้คำว่า “การศึกษาแบบองค์รวม” หรือ “บูรณาการ” มานานพอสมควร นอกจากนั้น

ความมีเหตุมีผลในบริบทนี้ยังให้ความสำคัญต่อ **สภาวะความขัดแย้งต่าง ๆ ปรากฏตัวอย่างต่อเนื่อง และหายไป**ในสภาวะใหม่ที่เกิดจากการที่สภาวะหนึ่ง (thesis) **ขัดแย้งกับอีกสภาวะหนึ่ง (antithesis) ทำให้เกิดกระบวนการสร้างสภาวะใหม่ต่าง ๆ (new synthesis) ขึ้นมา** สำหรับ เฮเกิล แล้ว **ประวัติศาสตร์**เคลื่อนตัวไปเรื่อย ๆ อย่างไม่หยุดยั้งไปสู่ข้อสรุปต่าง ๆ ที่มีเหตุมีผล อย่างไรก็ตาม เมื่อนักมาร์กซิสต์นำเอาปรัชญาของเฮเกิลไปใช้พวกเขาก็ค่อย ๆ ขจัดความคิดว่าด้วยสภาวะที่หนีไม่พ้น (inevitability) ออกไป (เช่นพูดว่า “ทุนนิยมจะถูกทำลาย”) แล้วนำปรัชญาเฮเกิลไปเชื่อมโยงกับ กระบวนการ “human praxis” ที่มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกแปลว่า **กระทำ (doing)** ในภาษาไทยอาจมี ผู้แปลไว้หลายคำ ในที่นี้ใช้ในความหมายของ **ปฏิบัติการของมนุษย์** นักศึกษาและผู้สนใจหากต้องการ ค้นคว้าทัศนะนี้ในรายละเอียดมากกว่านี้ ควรดูงานที่อาจถือกันว่าสมบูรณ์ที่สุดในเรื่องนี้คือ งานของ György Lukács (1885–1971) นักปรัชญามาร์กซิสต์ชาวฮังการีเรียน โดยเฉพาะหนังสือชื่อ **History and Class Consciousness** (1923) เราอาจมีเวลาและพื้นที่กลับมาพูดถึงเรื่องนี้อีกครั้งในภายหลัง

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของทฤษฎีวิพากษ์มักจะเกี่ยวข้องกับการมองไปข้างหน้า หรือฉายภาพถึง **ความเป็นไปได้บางระดับของอุดมรัฐ** หรือ “utopian state” ในอนาคต จริงอยู่แม้ว่า (โดยเฉพาะในงานของสำนักแฟรงค์เฟิร์ต) บางครั้งอาจดูราวกับว่า อุดมรัฐที่ว่านี้เป็นอดีตไปแล้ว อย่างไรก็ตาม หากมองมาจากความคิดเรื่องความมีเหตุมีผลก็ยังเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ที่จะอนุมานหรือคาดคะเนถึง รูปแบบพื้นฐานของ **สังคมที่มีเหตุมีผล (rational society)** โดยความเชื่อในเชิงบวกว่าการที่เราเป็นมนุษย์ นั้นเพราะเราทั้งหมดล้วนมีคุณภาพหรือศักยภาพของการมีความคิดที่มีเหตุมีผล เพราะฉะนั้นสังคมที่มี เหตุมีผล จึงเป็นสังคมที่เราทุกคนเข้าไปมีส่วนร่วม ทั้งนี้เพื่อที่จะสร้างและเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมของเรา (คำว่า สิ่งแวดล้อมในที่นี้หมายถึงสังคม) ตรงนี้เองที่เปิดโอกาสเชิงมาตรฐานให้เราสามารถ วิพากษ์ สังคมต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันได้ ซึ่งในที่นี้หมายถึงสังคมที่กั้นออก (exclude) ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ ที่เป็น ‘ชายขอบ’ จากการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจและการเมือง

คำถามที่ขอแทรกไว้ตรงนี้คือ “สังคมไทยปัจจุบันเป็นอย่างนั้นหรือไม่?”ถ้าเป็น เราก็มีสิทธิ วิพากษ์และทฤษฎีสตรีนิยามโดยภาพรวม ๆ แล้วจึงเป็นทฤษฎีวิพากษ์ในบางระดับ เราจะพูดถึงเรื่องนี้ ต่ออย่างแน่นอน แต่ในตอนนี้อาจจะยังคงพูดถึงลักษณะวิพากษ์ในสังคมวิทยาต่อไปก่อน

ในทัศนะของ **เจอร์เก็น ฮาร์เบอร์มาส (Jürgen Habermas)** ผู้ที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นตัวแทนร่วมสมัยคนสำคัญของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตก็ว่าได้ เขาเห็นว่า ทุนจำลองที่แตกต่างออกไปจากที่กล่าวไว้ข้างบนของสำนักนี้อาจอยู่ที่มนุษย์ทั้งหลายทั้งหมดล้วนใช้ภาษาด้วยกันทั้งสิ้น แม้ว่าภาษานั้น ๆ จะแตกต่างกัน ดังนั้นสภาวะ utopia ของเขาจึงเป็นภาวะของ ‘**สถานการณ์เชิงอุดมการณ์ของสุนทรพจน์***’ หรือถ้าดูภาษาอังกฤษน่าจะให้ความหมายที่ตรงกว่าคือ เป็น ‘ideal speech situation’ ที่ผู้คนที่ทั้งหมดสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและการถกเถียงสาธารณะอย่างเท่าเทียมกัน

* ‘ผู้เล่า’ อยากแปลใหม่ว่า ‘สถานการณ์เสรีภาพทางทฤษฎีของสิทธิเสรีภาพในการพูด’

อย่างไรก็ตามหากมองมาจากการถกเถียงทางทฤษฎีแล้วจะพบว่า **ทฤษฎีวิพากษ์ทำงานในลักษณะวิภาษวิธี** (โปรดย้อนกลับไปดู เฮเกิ้ล) **ไม่ใช่** วิธีการมองแบบเอา ‘ความจริง’ ชุดหนึ่ง มาวางแบบเทียบเคียงหรือเปรียบเทียบ (juxtaposing) กับสิ่งที่อ้างว่าเป็น ‘ความจริง’ อีกชุดหนึ่ง หากแต่เป็นการค้นหาความขัดแย้งภายในต่าง ๆ และบรรดาช่องว่าง (gaps) ในระบบคิดนั่นเอง แล้วนำออกมาแสดงจากนั้นก็ผลักดันให้ความขัดแย้งดังกล่าวดำเนินต่อไป (เช่นตั้งคำถามต่อไปเรื่อย ๆ) จนกระทั่งถึงจุดที่ว่าบางสิ่งบางอย่างที่แตกต่างปรากฏตัวขึ้นมา วิธีการนี้บางครั้งเรียกกันว่าเป็น**การวิพากษ์จากภายใน** หรือ ‘internal critique’

การรู้จักภูมิหลังของ **สำนักแฟรงค์เฟิร์ตเพื่อการวิจัยสังคม** หรือ The Frankfurt School for Social Research ไว้บ้างน่าจะช่วยให้เข้าใจบริบทที่มีผลต่อพัฒนาการของวิธีคิดต่าง ๆ ของสำนักนี้ได้ดีขึ้น

สำนักนี้ตั้งขึ้นมาในปี ค.ศ.1923 (พ.ศ.2466 ก่อนการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองไทยจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยทางรัฐสภาเป็นเวลา 9 ปี) วัตถุประสงค์ของการตั้งสำนักหรือสถาบันนี้เพื่อเป็นศูนย์วิจัยสังคม ตามชื่อที่ระบุไว้ บรรดานักคิดนักวิชาการระดับนำของสำนักนี้เริ่มแรกอพยพมาอยู่ในสหรัฐอเมริกา เนื่องจากหนีการฆาตกรรมของ ฮอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ (Adolf Hitler) และการแพร่ขยายของลัทธินาซี ซึ่งชี้ให้เห็นความโหดเหี้ยมทารุณต่าง ๆ ที่มนุษย์สามารถกระทำต่อมนุษย์ด้วยกันได้ เช่น การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ยิว โดยเยอรมันและการทิ้งระเบิดปรมาณูของสหรัฐอเมริกาใส่ญี่ปุ่น หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงบางคนก็ยังคงอาศัยอยู่ในอเมริกา แต่บางคนก็กลับมาประเทศเยอรมัน นักคิด นักวิชาการที่ถือกันว่าเป็นแกนกลางของสำนักนี้ได้แก่ **ธีโอดอร์ ออดอร์โน** (Theodor Adorno) **แมกซ์ ฮอร์คไฮเมอร์** (Max Horkheimer) **เฮร์เบิร์ต มาร์คัส** (Herbert Marcuse) นอกจากนี้ยังมีนักคิด นักวิชาการและปัญญาชนที่มีชื่อเสียงโด่งดังผู้มีสัมพันธ์กับสำนักแฟรงค์เฟิร์ต ได้แก่ **ลีโอ โลเวนธาล** (Leo Lowenthal) **คาร์ล วิตต์โฟเกล** (Karl Wittfogel) และอีกคนหนึ่งที่เป็นนักศึกษาและผู้สนใจอาจรู้จักอยู่บ้างแล้วในฐานะนักปรัชญาชื่อดังร่วมสมัยคือ **อีริค ฟรอมม์** (Erich Fromm)

จุดเด่นของสำนักนี้ที่มีมาตั้งแต่ต้นและเป็นลักษณะประการหนึ่งของการที่ทำให้สำนักนี้มีลักษณะวิพากษ์หรือ “critical” คือ **การวิพากษ์ลัทธิมาร์กซ์แบบดั้งเดิมหรือ ‘orthodox Marxism’** ที่เน้นหรือต่อยอด **ปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษวิธี** หรือ ‘dialectic materialism’ ซึ่งนำไปสู่การอธิบาย **การผลิต** (production) วัตถุปัจจัยในการดำรงชีพของสังคมเป็นหลักคิดพื้นฐาน ที่บางครั้งเราจะได้ยินว่าเป็นการเน้นย้ำความสำคัญของ ‘โครงสร้างส่วนล่าง’ ซึ่งหมายถึง โครงสร้าง**เศรษฐกิจ** และอะไรอีกหลายอย่างที่ตามมา (เช่น วัตถุนิยมประวัติศาสตร์ historical materialism) โดยสำนักนี้นำเสนอ**การวิเคราะห์อุดมการณ์และการเมือง** เข้ามาเป็นจุดเน้นสำคัญของอธิบายอิทธิพลของ**อุดมการณ์กับความขัดแย้งทางชนชั้น**

ในทัศนะของผู้ก่อตั้งของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตที่ต่อมาได้รับการขนานนามว่า ‘classic critical theory’ นั้น เป้าหมายใหญ่ ๆ ของการวิพากษ์อยู่ที่

หนึ่ง (การให้) **เหตุผลในเชิงเครื่องมือ** หรือ ‘instrumental reason’ ซึ่งในที่นี้จะพูดถึงอย่างคร่าว ๆ ไว้ก่อนว่า หมายถึง ชุดของเหตุผลต่าง ๆ ที่ใช้ในการมองโลก รวมทั้งมองคนอื่น ๆ ในความหมายว่า **เราจะใช้ประโยชน์จากโลกนี้และคนอื่น ๆ ได้อย่างไร** (หมายความว่า ‘เหตุผล’ ต่าง ๆ นั้น มีไว้ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุถึงผลประโยชน์-ผู้เล่า)อนึ่งการใช้ประโยชน์ในที่นี้หมายถึง ‘exploit’ ซึ่งนำไปสู่การแบ่งแยกความเป็นจริง (fact) ออกจากคุณค่า (value) กับการลดความสำคัญของคุณค่าต่าง ๆ ให้มีบทบาทที่ต่ำต้อยด้อยค่าหรือไม่มีความสำคัญในเรื่องความรู้และชีวิต วิธีคิดแบบนี้สำหรับผู้ก่อตั้งสำนักแฟรงค์เฟิร์ตแล้วถือว่าเป็นวิธีคิดที่เป็นแบบฉบับของสังคมอุตสาหกรรมเลยทีเดียว พร้อมกันนั้นวิธีคิดแบบนี้ยังเชื่อมโยงหรือสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับข้อสอง

สอง **รูปแบบของการครอบงำชนิดรวบอำนาจเบ็ดเสร็จ** หรือ ‘totalitarian form of domination’ ในสังคมอุตสาหกรรมที่พวกเขาวิเคราะห์ว่าผูกโยงอย่างใกล้ชิดมาก ๆ กับการให้ หรือการใช้เหตุผลในเชิงเครื่องมือเพื่อการขูดรีด หรือหาประโยชน์จากโลกและผู้คนที่พูดถึงในข้อหนึ่ง ซึ่งต่อมาก็มีคนขยายความเป็นอุดมการณ์ที่มีลักษณะครอบงำหรือ ‘hegemony/hegemonic’ เช่น ในทัศนะของ หลุยส์ อัลธุสเสร์ (Louis Althusser) เป็นต้น อนึ่งเราจำเป็นต้องพูดถึงเรื่องนี้ต่อไปอีกในตอนหลังเพราะสำคัญมาก

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของทฤษฎีวิพากษ์แนวสำนักแฟรงค์เฟิร์ต กล่าวกันว่ามีชื่อเสียงในทัศนะการมองแบบ**ทุทธคตินิยม** หรือพูดให้เข้าใจง่ายกว่านั้นคือ **ทัศนะที่มองในแง่ร้าย** (pessimistic) แต่จะเข้าใจทัศนะที่ว่า มีประโยชน์หรือมีคุณูปการก็ต่อเมื่อถามว่า **มองอะไรในแง่ร้าย?** คำตอบคือ **มองชุดของ ‘เหตุผล’ ที่ใช้สนับสนุนระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม** และในขณะเดียวกันก็มองเห็นด้านที่เป็นจุดอ่อนของลัทธิมาร์กซ์แบบดั้งเดิม ดังนั้นใครที่ไม่ค่อยไว้วางใจกับระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม แต่ก็ไม่ไว้วางใจลัทธิมาร์กซ์ก็อาจสนับสนุนลักษณะนี้ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ต กล่าวคือทัศนะนี้ได้แย้งว่า ทุนนิยมสามารถเอาชนะข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในตัวของระบบเอง เช่น ‘ความขัดแย้งทางชนชั้น’ หรือ ‘class conflicts’ ดังนั้นชนชั้นผู้ใช้แรงงานจึงถูกรวมเข้าไปสู่ระบบทุนนิยมเรียบร้อยแล้ว ผลที่ตามมาคือ ความไม่น่าจะเป็นไปได้ของสงครามระหว่างชนชั้น เช่น การปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมาชีพ หรือการปฏิวัติชาวนา เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมองหาคนกลุ่มใหม่ที่เป็นกลุ่มชายขอบ (อำนาจ) ในสังคม ตัวอย่างเช่น **เฮอ์เบิร์ต มาร์คัส** (Herbert Marcuse) มองว่าอาจเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic groups) หรือแม้กระทั่งนักศึกษาในฐานะที่เป็นกลุ่มจัดหาหรือเป็นพลังที่มีความเป็นไปได้ที่จะยืนอยู่ตรงข้ามกับทุนนิยม อนึ่งเมื่อเล้ามาถึงจุดนี้ขอเสนอแนะให้นักศึกษาและผู้สนใจสตรีนิยม/สตรีศึกษาย้อนกลับไปดูประวัติการเคลื่อนไหวของ ‘ฝ่ายซ้าย’ หรือ ‘แดงเก่า’ ในสังคมไทย เช่น บางส่วนของพรรคคอมมิวนิสต์ไทย และขบวนการกรรมากร ชาวนา และนิสิตนักศึกษาไทยในช่วงก่อนและหลังเหตุการณ์ ‘สิบสี่ตุลาฯ’ และ ‘หกตุลาฯ’ จะพบว่าข้อเสนอของมาร์คัสน่าสนใจมาก แต่นักคิดในแนวสำนักแฟรงค์เฟิร์ตบางคน เช่น

ธีโอดอร์ ออดอร์โน (Theodor Adorno) ดูเหมือนจะมองเห็นเครื่องหมาย หรือสัญญาณของความหวังต่อการลุกขึ้นมาเป็นฝ่ายตรงข้ามกับทุนนิยมว่ามีน้อยกว่า มาร์คัส กล่าวคือ เขามองว่าแทบจะไม่มีอะไรเลยที่จะมีลักษณะเป็นกบฏต่อทุนนิยมเกินไปกว่า **วัฒนธรรมที่มาก่อนเวลา** หรือก่อนยุคก่อนสมัยนิยม หรือ 'avant-garde culture' ที่อย่างน้อยมีบทบาทในการกระตุ้นเตือนหรืออาจถึงขั้นบังคับให้ผู้คนคิดตัวอย่างเช่น ภาพเขียนที่คนดูดูแล้วไม่เข้าใจ แคมยังกล่าวว่า 'ตอนวาดรูปนั้น คน ๆ นั้นน่าจะเมาก็ัญชา' หรือ 'เสียจริตสวยก็ไม่สวย' อะไรทำนองนั้น แต่บางคนก็อาจตั้งคำถามว่า ภาพนั้นต้องการบอกอะไรเรา เป็นต้น **หนึ่งในทัศนะของนักสตรีนิยมและนักสังคมวิทยาจำนวนหนึ่งเห็นว่า ช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา 'ขบวนการผู้หญิง' มีศักยภาพมากที่สุดในการเปลี่ยนแปลงสังคม**

งานที่น่าสนใจที่สุดของนักคิดนักทฤษฎีวิพากษ์สำนักแฟรงค์เฟิร์ตบางคน เช่น งานชื่อ **The Authoritarian Personality** (Adorno et al., 1950) ซึ่งอาจแปลว่า บุคลิกภาพอำนาจนิยม กับงานของ มาร์คัส **Eros and Civilization** (Marcuse, 1955) นำเอาจิตวิเคราะห์มาใช้ในการสร้างทฤษฎีว่าด้วยอุดมการณ์ที่ไม่เพียงแต่อธิบายว่า ผู้คนถูกครอบงำได้อย่างไรแล้ว ยังอธิบายด้วยว่า ทำไมพวกผู้คนเหล่านั้นจึงต้องการการถูกรับรอง (เช่น ทำไมผู้คนในโลกจึงถูกรับรองว่า ต้องเข้าร่วมทำสงครามไม่ว่าจะมองจากมุมไหนมุมของผู้รุกรานและมุมมองของผู้ต่อต้าน หรือต้องการปลดปล่อย และทำไมผู้คนเหล่านั้นจึงยินยอมอย่างยินดีให้ตนถูกรับรอง การทำสงครามศักดิ์สิทธิ์ ในนามสงครามครูเสด ก็ดี การทำ จีฮาด ก็ดี เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจ) อื่น Eros เป็นชื่อเทพเจ้าแห่งความรักในเทพตำนานกรีก คำนี้สามารถเชื่อมโยงกับ eroticism หรือราคะนิยมได้ด้วย

นักคิดอีกคนหนึ่งที่น่าสนใจคือ **เจอร์เก็น ฮาเบอร์มาส** (Jürgen Habermas) ผู้นำเสนองานที่แตกต่างออกไปในเชิงแนวคิด กล่าวกันว่างานนี้ของเขาใกล้เคียงมาทางงานประเภททฤษฎีที่เป็นระบบของทัลคอตท์ พาร์สันส (Talcott Parsons) นักสังคมวิทยากระแสหลักผู้มีชื่อเสียงของอเมริกา ผู้มีอิทธิพลต่อวิธีคิด/ทฤษฎีระบบสังคม แต่งานของฮาเบอร์มาสยังคงรักษาไว้ซึ่งมิติต่าง ๆ ของการมองเชิงวิพากษ์ ว่ากันว่า ฮาเบอร์มาสต้องการนำเสนออะไรที่ต่างไปจากนักทฤษฎีวิพากษ์รุ่นก่อนคือ เขาปรารถนาที่จะประกอบสร้างทฤษฎีสังคมอย่างมีระบบขึ้นมา ผนวกกับความไม่ลงเลขของเขาที่จะให้พื้นที่ที่ชอบธรรมกับความคิดว่าด้วยการให้เหตุผลเชิงเครื่องมือ (instrumental reason) ที่ได้กล่าวถึงไปแล้วในตอนต้นให้มีอยู่ในวิธีคิดของเขา กล่าวคือ เขาอนุญาตให้การคิดหรือวิธีคิดแบบให้เหตุผลในเชิงเครื่องมือว่า คนเราจะเอาผลประโยชน์จากอะไร หรือจากใครได้อย่างไรนั้น มีที่ทางที่แท้จริงหรือเชื่อถือได้ว่ามีอยู่ พร้อมกันนั้นเขาก็ใช้จิตวิเคราะห์ในฐานะที่เป็นตัวแบบให้กับสิ่งที่เรียกว่า 'ศาสตร์แห่งการปลดปล่อย' หรือ 'emancipatory science' ในฐานะที่เป็น 'วิทยาศาสตร์' ที่ไม่เพียงแต่ผลิตความรู้เท่านั้น แต่ยังสามารถทำให้มนุษย์เราตระหนักรู้ในตัวเองเพื่อเปลี่ยนแปลงตัวเราเองด้วย และจากนั้นก็จะสามารถขจัดความไม่เสมอภาคเท่าเทียมต่าง ๆ ตลอดจนจนความบิดเบี้ยวต่าง ๆ ในการสื่อสารของผู้คนในสังคมนั้น ๆ

ในหนังสือของเขาชื่อ **Knowledge and Human Interests** (1968) ซึ่งแปลว่า 'ความรู้และความสนใจต่าง ๆ ของมนุษย์ (interests แปลว่า ผลประโยชน์ได้ด้วย) เขาได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างของ

สิ่งที่เรียกว่า ผลประโยชน์/ความสนใจในการรับรู้หรือเข้าใจ (cognitive interests) ที่เขาถือว่ามีมนุษย์ทั้งหมดมีเหมือนกันคือ

(1) ความสนใจหรือผลประโยชน์ด้านเทคนิค (technical interest) ในการรู้และควบคุมสิ่งแวดล้อมของเรา ซึ่งนำไปสู่การเกิดขึ้นของวิทยาศาสตร์และศาสตร์เชิงประจักษ์ ต่าง ๆ (empirical sciences) ส่วนใหญ่แล้วมักเป็นกลุ่มวิทยาศาสตร์ธรรมชาติเป็นหลัก

(2) ความสนใจหรือผลประโยชน์ด้านการใช้ปฏิบัติ (practical interests) คือ ความสามารถในการเข้าใจและทำงานด้วยกันที่ส่งผลให้เกิด ‘hermeneutic sciences’ หรือ ‘**อรรถปริวรรติศาสตร์**’ เช่น วรรณกรรมต่าง ๆ

(3) ความสนใจหรือผลประโยชน์ทางการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ (emancipatory interests) ซึ่งเกี่ยวกับความปรารถนาของเราที่จะปลดปล่อยตัวเองออกจากความบิดเบี้ยวต่าง ๆ ในการทำความเข้าใจและการสื่อสาร ซึ่งนำไปสู่ศาสตร์ที่วิพากษ์ เช่น **จิตวิเคราะห์**

เบื้องหลังการเคลื่อนย้ายปรับเปลี่ยนทางความรู้ในลักษณะวิพากษ์นี้คือ การ ‘แก้’ ทศนะในการมองธรรมชาติและ การดำรงอยู่ของมนุษย์ในวิถีคิดแบบลัทธิมาร์กซ์ดั้งเดิม (orthodox Marxist) อย่างถึงรากเหง้านั่นเอง ตัวอย่างเช่น ‘งาน’ หรือการผลิตในลัทธิมาร์กซ์ดั้งเดิมมีความสำคัญมาก ๆ ในลักษณะที่เป็นตัวกำหนดการมองโลกหรือโลกทัศน์และความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างชนชั้นเลยทีเดียว ส่วนฮาบemas เห็นว่า ‘งาน’ ก็สำคัญแต่เขามองงานว่าเป็นเพียงตัวก่อกำเนิดเชิงการรับรู้ว่าด้วยผลประโยชน์ข้อหนึ่งใน ‘cognitive interests’ ในทั้งสามข้อหรือสามประเภทดังกล่าว นอกจากนั้นในทัศนะของฮาบemas มนุษย์เรายังใช้สัตว์ต่าง ๆ เชิงสัญลักษณ์เพื่อสร้าง ‘การรู้และความสนใจหรือผลประโยชน์’ อีกรองข้อหลัง (ข้อ 2-3) ด้วย (เช่น การใช้สัตว์เป็นสัญลักษณ์ของความไม่เป็นมนุษย์ ไม่มีภาษา-ผู้เล่า) ทั้งนี้อาจสรุปในขั้นตอนนี้ไว้สั้น ๆ เช่น แนะนำเบื้องต้นว่า สำหรับฮาบemas แล้วการนำเสนอการรู้แบบประชาชน (cognition)* นี้มีความหมายว่า เราไม่สามารถดำรงเอาการถกเถียงในรูปแบบของนักคิดแนวเศรษฐกิจเป็นตัวตัดสินได้อีกต่อไป ซึ่งหมายถึงวิถีคิดแบบลัทธิมาร์กซ์ดั้งเดิม แต่อาจมีข้อยกเว้นให้ว่า อาจใช้ได้กับยุคต้น ๆ ของทุนนิยม ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ช่วงสั้น ๆ กล่าวคือไม่สามารถนำมาเป็นทฤษฎีในการอธิบายประวัติศาสตร์อันยาวนานหลายแสนปีได้ ดังที่เคยใช้ว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติทั้งหมด คือกล่าวว่ประวัติศาสตร์ของการผลิตที่จะต้องดำเนินไปในแนวทางเดียวกันอย่างเป็นสากลหรือครอบจักรวาลโดยไม่คำนึงถึงบริบทด้านกาลละ-เทศะที่แตกต่างกันไป พุดอีกอย่างหนึ่งคือ วิวัฒนาการของสังคมที่นักมาร์กซิสต์ดั้งเดิมเคยจัดไว้ว่า สังคมเริ่มต้นวิวัฒนาการจากสังคมคอมมิวนิสต์บุพกาลหรือคอมมิวนิสต์โบราณ เช่น สังคมที่เก็บหาอาหารตามธรรมชาติ มาสู่สังคมทาส สังคมศักดินา สังคม

* cognition หมายถึง การรู้ คำนี้เป็นคำกลาง ๆ ที่ใช้เรียกการรู้ซึ่งมีหลายแบบ เช่น สัญชาตญาณ (perception) ความจำ (memory) และการพินิจพิจารณาจากภายใน (introspection)

ทุนนิยม แล้วสุดท้ายก็จะพัฒนาไปสู่สังคมคอมมิวนิสต์ทันสมัย ทั้งนี้โดยมีการผลิตหรือเศรษฐกิจเป็นตัวตัดสินใจ นำมาใช้ทำความเข้าใจหรืออธิบาย วิวัฒนาการ หรือพัฒนาการของสังคมไม่ได้แล้ว

อย่างไรก็ตาม ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นว่า ฮาเบอมาสต้องการนำเสนอทฤษฎีทางสังคมที่เป็นระบบเขาจึงจำเป็นต้องนำเอาหลากหลายสาขาวิชามาพัฒนาทฤษฎีประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะวิวัฒนาการอย่างกว้างขวางด้วย ดังนั้นในทฤษฎีของเขาขั้นตอนการพัฒนาทางประวัติศาสตร์จึงถูกมองในความหมายของ **การเพิ่มขึ้นของระดับความเป็นสากล** (increasing level of universality) โดยที่แต่ละระดับสร้างปัญหาใหม่ ๆ และนำเสนอความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ขึ้นมา นอกจากนั้นแต่ละชนิดของสังคมถูกปกครอง (governed) โดยสถาบันต่าง ๆ ที่ซับซ้อนและเชื่อมต่อกัน ตัวอย่างเช่น สังคมเผ่าพันธุ์ (tribal society) หนึ่งถูกรอบงำโดยสถาบันต่าง ๆ ทางเครือญาติ (kinship institutions) ในขณะที่สังคมทุนนิยมช่วงปลาย (late capitalism) ถูกรอบงำโดยสถาบันต่าง ๆ ของรัฐ เช่น อำนาจรัฐฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติและตุลาการ รัฐสภา และหน่วยราชการต่าง ๆ ที่ต้องรับใช้นโยบายของอำนาจรัฐทั้งสาม เป็นต้นที่น่าสนใจขึ้นไปอีกคือ การวิเคราะห์ทุนนิยมของเขาได้ชี้ให้เห็นถึงวิกฤตต่าง ๆ จำนวนหนึ่งที่เกิดขึ้นเมื่อตัวระบบเคลื่อนตัวไป ตัวอย่างเช่น ในช่วงของทุนนิยมยุคแรก ๆ ซึ่ง ฮาเบอมาสวิเคราะห์ในความหมายที่ใกล้เคียงหรืออาจถึงขั้นเหมือนกับ คาร์ล มาร์กซ นั้น วิกฤตทางเศรษฐกิจต่าง ๆ เป็นปัญหาหลัก การใช้การแทรกแซงทางการเมืองเพื่อจัดการกับปัญหาเศรษฐกิจต่าง ๆ ทำให้เกิดสิ่งที่เขาเรียกว่า **วิกฤตของควมมีเหตุผล** หรือ 'rationality crises' ซึ่งวางอยู่บนฐานของความเป็นไปไม่ได้ของการประกอบสร้างกฎเกณฑ์ หรือระบบสังคมที่มีเสถียรภาพ ซึ่งวางอยู่บนฐานของเศรษฐกิจแบบตลาดที่ไม่มีเสถียรภาพอีกทีหนึ่ง ซึ่งตรงนี้อาจนำไปสู่ภาวะที่เรียกว่า **วิกฤตความชอบธรรม** หรือ 'a legitimation crisis' ที่รัฐต้องสูญเสียความชอบธรรม เนื่องจากรัฐไม่สามารถ 'ปรองดอง' (reconcile) การเรียกร้องต้องการต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกันที่เกิดขึ้นจากการวางแผนระบบเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามแม้จะสมมุติว่ารัฐสามารถ 'ปรองดอง' ผลประโยชน์ต่าง ๆ ที่แตกต่างกันได้ แต่ก็จะทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างจริยธรรมของการทำงาน (the work ethics) กับแรงกระตุ้นผลักดันแบบแก่งแย่งแข่งขันซึ่งจะอ่อนแรงลง ตรงนี้จะนำไปสู่**วิกฤตเรื่องแรงจูงใจ** หรือ 'motivation crisis' (สำคัญมากในระบบทุนนิยมแข่งขัน) ซึ่งตรงนี้จะส่งผลกระทบต่อ**ความเป็นเอกภาพของสังคมด้วย** (ในกรณีของเมืองไทยใน พ.ศ.2556 หากใช้ทัศนะในการมองแบบนี้เราก็จะพบอะไรที่คล้าย ๆ กับจะบอกเราว่า 'ฮาเบอมาสน่าจะถูก' ไม่มากก็น้อย)

อย่างไรก็ตาม สภาวะที่อาจจัดว่าเป็นเชิงอุดมคติของฮาเบอมาสนั้น **ไม่ได้** วางอยู่บนมโนทัศน์หรือวิธีคิดเรื่อง 'สังคมที่มีเหตุผล' หรือ 'rational society' เหมือนกับสภาวะเชิงอุดมคติที่อยู่ในจารีตของทฤษฎีวิพากษ์ แต่วางอยู่บนมโนทัศน์ที่เรียกว่า 'the ideal speech situation' หรืออาจแปลคร่าว ๆ ได้ว่า '**สถานการณ์เชิงอุดมคติของการพูด**' หรือถ้าจะให้ฟังดูซึ่งชั่งกว่านั้นอาจแปลว่า '**สถานการณ์ในอุดมคติของการกล่าวสุนทรพจน์**' (หรือเสรีภาพในการพูด เขียน ที่ในความเป็นจริงอาจเป็นอุดมคติ หรือมีในทางทฤษฎีเท่านั้น ฯลฯ-ผู้เล่า) ทั้งนี้เพราะในวิธีคิดนี้มองว่าข้อเท็จจริงมีว่ามนุษย์

ทั้งหลายล้วนแต่เป็นสัตว์ที่ใช้สัญลักษณ์ ซึ่งมีชีวิตอยู่และทำงานด้วยกันกับมนุษย์คนอื่น ๆ นั้น บ่งชี้ถึงสภาวะที่เป็นอุดมคติที่การสื่อสารเป็นอิสระและไม่บิดเบี้ยวไปโดย ความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมต่าง ๆ ก็ดี การกดขี่จากภายนอกก็ดี และการกดขี่ต่ำกว่าด้อยกว่าจากภายในด้วย ความคิดเห็นหรือประเด็นต่าง ๆ มากมายในแนวนี้ปรากฏให้เห็นมากและได้รับการอธิบายในหนังสือ **Legitimation Crisis** (1973) กับ **Communication and Evolution of Society** (1976)

อย่างไรก็ตามหนังสือที่ถือว่าเป็นการแนะนำให้รู้จักกับทฤษฎีวิพากษ์ได้ดีคือ **An Introduction to Critical Theory** ของ เดวิด เฮลด์ (David Held/1980) ส่วนประวัติศาสตร์ที่ละเอียดชัดเจนมากของสำนักแฟรงค์เฟิร์ต ปรากฏในงานของ มาร์ติน เจย์/Martin Jay (1973) **The Dialectical Imagination** งานที่ออกมาใหม่กว่านั้นคือ Rolf Wiggeraus (1995) **The Frankfurt School** ส่วนงานเชิงวิพากษ์วิจารณ์อย่างค่อนข้างรุนแรงต่องานในแนวทางของนักคิดนักเขียนต่าง ๆ ของสถาบันนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฮอร์ด โคสม์เบอร์ มาร์คัส ออดอร์โน และ ฮาเบอมาสปรากฏในบทความของ อเล็กซ์ ฮอนเนท (Alex Honneth) ชื่อ 'Critical Theory' ซึ่งอยู่ในหนังสือ A. Giddens และ J. Turner (eds.) **Social Theory Today** (1987) ข้อกล่าวหาที่ถือว่าน่าจะเป็นประเด็นใหญ่คือ การกล่าวหาว่าทฤษฎีวิพากษ์เป็นทฤษฎีของ 'ปรัชญาการลดทอนทางประวัติศาสตร์' หรือ 'philosophico-historical reductionism' กล่าวคือมีแนวโน้มแท้จริงที่แก้ไขคือ 'การโอบกอดเอาสังคมศาสตร์แนวประจักษ์นิยม' หรือ 'the embrace of empirical social sciences' เอาไว้อย่างไม่ยอมปล่อยและนั่นหมายถึง การเดินเข้าไปสู่ 'ปริมณฑลเฉพาะของปรัชญา' นั่นเอง

อนึ่งเรื่องที่เราได้กล่าวถึงในย่อหน้าบนนั้น ถือว่าสำคัญมาก ๆ ในการทำความเข้าใจ แต่ในขณะนี้ต้องขอผ่านไปก่อนแล้วจะย้อนกลับมาพูดถึงกันอีกที

จากที่ได้เล่าไปเกี่ยวกับทฤษฎีวิพากษ์ (critical theory) แม้ไม่มากนัก แต่น่าจะเป็นความรู้/ข้อมูลเบื้องต้นที่พอทำให้เราเข้าใจสตรีนิยมแนววิพากษ์ หรือ ทฤษฎีสตรีนิยมในฐานะที่เป็นทฤษฎีวิพากษ์ได้บ้าง

ผู้เล่าขอสรุปกว้าง ๆ ไว้ก่อนว่า ทฤษฎีสตรีนิยมที่มีหลายทฤษฎี เช่น สตรีนิยมเสรีนิยม สตรีนิยมสังคมนิยม ทฤษฎีสตรีนิยมแนวมาร์กซิสต์ ทฤษฎีสตรีนิยมแนวถึงรากเหง้า (radical feminism) ทฤษฎีสตรีนิยมวัฒนธรรม ทฤษฎีสตรีนิยมแนวทฤษฎีนิเวศวิทยา ทฤษฎีสตรีนิยมแนวจิตวิเคราะห์ และอื่น ๆ ซึ่งนักวิชาการไทยยุคปัจจุบันอาจจัดให้อยู่ในประเภททฤษฎีกลุ่มโครงสร้าง-หน้าที่นิยม กับทฤษฎีสตรีนิยมแนวหลังโครงสร้าง-หลังทันสมัยนิยม เช่น หลังสตรีนิยม (post feminism) และหลังอาณานิคม (post colonialism) ก็ดีนั้น ยกเว้นทฤษฎีสตรีนิยมแนวมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิม **ไม่ใช่**เป้าหมายของการวิพากษ์ของทฤษฎีวิพากษ์โดยตรง พูดอีกอย่างหนึ่งคือ ทฤษฎีแนววิพากษ์ (critical theory) นั้น เมื่อดูตามบริบททางเวลาแล้วมุ่งวิพากษ์ หรือตั้งคำถามอย่างถึงรากถึงโคนต่อทฤษฎีมาร์กซิสต์แนวทางการดั้งเดิมที่เรียกว่า 'authodox marxism' ซึ่งอยู่เบื้องหลังการอธิบายการขึ้นมามีอำนาจแพร่ซ่านทั่วไปในช่วง 'การปฏิวัติสังคมนิยม' ในยุโรปโดยเฉพาะรัสเซีย และต่อมาแผ่ขยายไปทั่วโลกในทศวรรษที่ 1950-1970 ตรงนี้เอง

ที่ในทัศนะนักทฤษฎีวิพากษ์เห็นว่า มาร์กซิสม์ดั้งเดิมนั้น น่าจะผิด นอกจากนั้นเมื่อตระหนักว่าบรรดานักคิดผู้ก่อตั้งแนวคิดทฤษฎีวิพากษ์ที่สถาปนาขึ้นมาในสำนักแฟรงค์เฟิร์ตนั้น **ต่อต้านลัทธินาซี**อีกด้วย ทำให้เราพอจะรู้ว่า **ทฤษฎีวิพากษ์ต่อต้านการครอบงำ** (domination) ที่ปรากฏอยู่ในหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะการครอบงำเชิงอุดมการณ์ ซึ่งต่อมาขยายการวิพากษ์สู่ทุนนิยมด้วย พร้อมกันนั้น ก็สนับสนุนการต่อสู้ที่เข้าลักษณะการปลดปล่อยให้เป็นอิสระ (liberate) ด้วย (แต่ไม่น่าจะใช้การปลดปล่อยโดยทุนนิยม) อนึ่งสำหรับทฤษฎีสตรีนิยมแนวถึงรากเหง้า หรือ ‘radical feminism’ นั้น ถือว่ามีลักษณะวิพากษ์อยู่ในตัวเองที่ต่างออกไปคือมุ่งประเด็นไปที่ ‘การครอบงำทางเพศวิถี’

การต่อต้านการครอบงำ และการผลักดันการปลดปล่อยให้เป็นอิสระนี้ผู้เล่าเห็นว่า เป็น ‘โปรเจ็ค’ หรือ ‘โครงการ’ และปฏิบัติการสำคัญของสตรีนิยมทุกแนวทางด้วย แต่การที่ทฤษฎีวิพากษ์มุ่งวิพากษ์ลัทธิมาร์กซ์แบบดั้งเดิม ไม่ได้หมายความว่า ทฤษฎีวิพากษ์และสตรีนิยมแนววิพากษ์ละทิ้งโครงการทั้งสองนั้น ตรงกันข้ามทฤษฎีสตรีนิยมแนววิพากษ์และทฤษฎีสตรีนิยมแนวอื่น ๆ ยังมีวาระของการต่อต้านการครอบงำและผลักดันให้เกิดการปลดปล่อยเป็นวาระสำคัญของทฤษฎีและปฏิบัติการต่าง ๆ ของนักสตรีนิยมอยู่ด้วยดังกล่าวดังกล่าวแล้ว มากบ้างน้อยบ้าง หรือไม่ก็มองว่าเป็นปฏิบัติการของวาทกรรม สำหรับสตรีนิยมแนวหลังโครงสร้างนิยม-หลังทันสมัยนิยม เช่น ‘post feminism’ ก็ไม่ได้ละทิ้งทฤษฎีสตรีนิยมที่เคยมีมากันไปหมดเลยก็หาไม่ นักสตรีนิยมแนวทางหลังนี้หลายคนออกมายืนยันสตรีนิยม (affirming feminism) และ ‘ยืนยัน’ ความเป็นนักสตรีนิยมด้วย บ้างก็ใช้คำว่า ‘ทำงานใหม่’ หรือ ‘re-working’ ในแนวทาง ‘วงศ์วิทยา’ (genealogically) ต่อสิ่งที่ตนเองเชื่อ (what one believes) ซึ่งข้อเสนอหรือคำชี้แจงแบบนี้แน่นอนว่า ย่อมส่งผลให้กลับไปสู่การอุทิศตัวให้ หรือมุ่งมั่นกับจุดยืนทางทฤษฎีเฉพาะอันใดอันหนึ่งที่นักสตรีนิยมที่อ่านวิถีคิดแบบฟูโกต์ (Foucault) เองรู้สึกว่าจะไม่น่าจะทำอย่างนั้น เพราะดูเหมือนจะขัดกับวิถีคิดแบบฟูโกต์ กระนั้นก็ตามพวกเธอบางคนก็ทำอย่างนั้น พร้อมกับเห็นความมหัศจรรย์ทางความคิดที่เกิดตามมา แต่ในขณะเดียวกันก็เกิดอาการกังวลต่าง ๆ นานา ในกระบวนการของการสร้าง หรือการก่อรูปของ ‘ชุมชน’ ทางการเมือง (แนวสตรีนิยม ซึ่งมีความหลากหลายและแตกต่าง-ผู้เล่า) ต่าง ๆ ขึ้นมา (Bell, Vikki (1999:1) **Feminist Imagination**) อย่างไรก็ตามการยืนยันสตรีนิยมแนวนี้เข้าลักษณะของการวิพากษ์รอบใหม่ที่น่าจะเป็นไปในแบบของการถอดรื้อแล้วสร้างใหม่ซึ่งสตรีนิมนั้นเอง

อนึ่งข้อความที่เล่าไว้ในย่อหน้านั้น ผู้เล่าคิดว่าสำคัญมาก แต่ก็ ‘เข้าถึง’ ได้ยากมากพอ ๆ กัน โดยเฉพาะการนำเอาวิถีคิดแบบหลังโครงสร้างนิยม-หลังทันสมัยนิยม เช่น วิถีคิดแบบฟูโกต์มาใช้ แต่จะไม้อ่านฟูโกต์ก็ได้เหมือนกัน เธอเองเขียนไว้ว่า ‘It would be easier not to have read Foucault, not to place oneself in a position in which every statement is rendered under the scrutiny of Foucault’s re-posing of Kantian Questions’ อาจเก็บความสั้น ๆ ได้ว่า ‘มันคงจะง่ายกว่านี้ถ้าไม่ต้องอ่านฟูโกต์ ซึ่งเมื่ออ่านแล้วเท่ากับวางตำแหน่งแห่งที่ของคน ๆ หนึ่งไว้ ณ จุดที่เมื่อจะพูดอะไรออกมาต้องทำภายใต้การตรวจสอบอย่างถี่ถ้วนใหม่ของฟูโกต์ ในการตั้งคำถามถึงรากเหง้าต่อคำถามแนวทางการค้นหา

(หมายถึง วิธีคิดแบบตั้งคำถามถึงรากถึงโคนในวิธีคิดแบบคานท์ –Emmanuel Kant นักปรัชญาชาวเยอรมัน มีชีวิตอยู่ระหว่าง ค.ศ.1724–1804 หรือ พ.ศ.2267–2347 นั้น ถูกตั้งคำถามใหม่โดยฟูโกต์นั่นเอง)

อนึ่งข้อสังเกตสำคัญที่ควรเล่าถึงตอนนี่คือ

หนึ่ง ถ้าเราจะเข้าใจทฤษฎีสตรีนิยมวิพากษ์ หรือทฤษฎีสตรีนิยมที่มีลักษณะวิพากษ์เราจะต้องเข้าใจว่าทฤษฎีวิพากษ์นั้น ต่อต้านคัดค้านลัทธิมาร์กซ์แนวทางดั้งเดิม ดังนั้นทฤษฎีสตรีนิยมวิพากษ์จึงเป็นทฤษฎีที่วิพากษ์มาร์กซิสต์ดั้งเดิมนั่นเอง

สอง ทฤษฎีวิพากษ์มีรากเหง้ามาจากกลุ่มนักคิดแนวทางมาร์กซิสต์เดิม (orthodox Marxism) ที่มีรากเหง้ามาจากวิธีคิดของคาร์ล มาร์กซ์อีกทีหนึ่ง ซึ่งมีสาระสำคัญคือต่อต้านทุนนิยม ดังนั้นทฤษฎีวิพากษ์จึงยังเป็นทฤษฎีที่ต่อต้านทุนนิยม แต่ไม่ได้ต่อต้านบนฐานของหลักคิดของลัทธิมาร์กซ์เดิม กล่าวคือย้ายออกจากการให้ความสำคัญสูงสุดต่อการผลิตหรือ ‘production’ ของสังคม ซึ่งถูกวิพากษ์จากทฤษฎีสังคมแนวต่าง ๆ ว่าเป็นวิธีคิดแบบเศรษฐกิจเป็นตัวตัดสิน (economic determinism) ส่วนแนวทางทฤษฎีวิพากษ์ของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตนั้น ย้ายความสนใจมาสู่การศึกษาวิเคราะห์อุดมการณ์และการครอบงำเชิงอุดมการณ์ เพราะฉะนั้นนักทฤษฎีสตรีนิยมแนววิพากษ์จึงมีวิธีคิดแบบเดียวกันกับทฤษฎีวิพากษ์ กล่าวคือ หันความสนใจไปสู่การวิเคราะห์อุดมการณ์ โดยเฉพาะอุดมการณ์ครอบงำในรูปแบบและลักษณะต่าง ๆ

สาม อย่างไรก็ตามความเป็นสตรีนิยมนั้นเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการนำเอาวิธีคิดของทฤษฎีวิพากษ์ หรือวิธีคิดแบบสำนักแฟรงค์เฟิร์ตมาใช้ กล่าวคือจะต้องปรับปรุงหรือดัดแปลงให้สอดคล้องกับสตรีนิยมโดยเฉพาะสตรีนิยมแนวทางมาร์กซิสต์ที่มีทั้งตอบรับทฤษฎีวิพากษ์และไม่ตอบรับ สตรีนิยมบางแนวทางก็ไม่ยอมรับมาร์กซิสต์เลย เช่นเมื่อดูจากบริบทด้านเวลาและวงศาคณาญาติแล้ว ไม่มีการวิเคราะห์แนวมาร์กซิสต์อยู่เลย หรือมีอยู่น้อยมาก ทั้งมาร์กซิสต์เก่า มาร์กซิสต์ใหม่ (neo-marxism) ในทฤษฎีสตรีนิยมแนวทางสำคัญคือ สตรีนิยมเสรีนิยม และสตรีนิยมถึงรากเหง้า ผู้ซึ่งแสดงความสงสัยต่อนักสตรีนิยมแนวสังคมนิยมแบบมาร์กซิสต์ ดังกล่าวที่เราสามารถดูได้จากวิธีคิดของนักสตรีนิยมถึงรากเหง้าหลายคน เช่น Ti-Grace Atkinson, Anne Koed, และ Robin Morgan ผู้โต้แย้งว่า การกดขี่ (oppression) ที่ถึงรากถึงโคนมากที่สุดคือ **ลัทธิเพศนิยม** เป็นต้น ตรงนี้ทำให้ผู้เล่าเห็นว่า สตรีนิยมถึงรากเหง้ามีลักษณะเป็นทฤษฎีวิพากษ์

เอาเป็นว่าต้องขอสรุปเบื้องต้นตรงนี้ก่อนว่า สตรีนิยมแนววิพากษ์ดำเนินรอยตามวิธีคิดแบบทฤษฎีวิพากษ์ ซึ่งโดยตัวของวิธีคิดนี้เองก็มีการวิพากษ์ตนเองอยู่ด้วย เมื่อนักทฤษฎีสตรีนิยมนำแนวทางนี้มาใช้จึงวิพากษ์สตรีนิยมแนวทางอื่น ๆ แต่ในขณะเดียวกันก็ถูกวิพากษ์ด้วยเช่นกัน*

* คำว่า critical นี้อาจแปลว่า พิณจ พิณจพิเคราะห์ และเพ่งเล็งเชิงจับผิดก็ได้

ทฤษฎีสตรีนิยมแนววิพากษ์จากทัศนะนักสตรีนิยม

จากที่ได้กล่าวไว้หลายครั้งในตอนที่ผ่านมาว่า ทฤษฎีสตรีนิยมแนววิพากษ์นั้น ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากทางสายสังคมวิทยา ผ่านทางสำนักแฟรงค์เฟิร์ต แต่เมื่อนักสตรีนิมนำมาใช้พวกเขาใช้ทำอะไร?

The Dictionary of Feminist Theory (Humm, 1995:50) อธิบายไว้ว่า ทฤษฎีวิพากษ์ของนักสตรีนิยม พยายามที่จะค้นหาและเปิดโปงอุดมการณ์ต่าง ๆ ที่ครอบงำ ตลอดจนปฏิบัติการและความเชื่อต่าง ๆ ที่จำกัดเสรีภาพของผู้หญิง ส่วนการค้นคว้าวิจัยของนักสตรีนิยมแนวทางการนี้คือ เพื่อที่จะปลดปล่อยมากกว่าที่จะคาดการณ์และควบคุม หรือเพียงเพื่อทำความเข้าใจผู้หญิงเท่านั้น (เน้นโดยผู้เล่า)

นอกจากนั้น Humm ยังนำข้อเขียนของ แม็คคาร์ล นีลเสน (Mc-Carl Nielsen 1990:9) มาอ้างด้วย มีข้อความว่า

..... การศึกษาค้นคว้าในแนวทางนักสตรีนิยมวิพากษ์คือ เพื่อที่ปลดปล่อย - กล่าวคือเปิดเผยให้เห็นถึงแง่มุมด้านต่าง ๆ ของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุดมการณ์ทั้งหลายที่รักษาเอาไว้ ซึ่งสถานะเดิม ๆ โดยการห้ามหรือสร้างข้อจำกัดต่อการเข้าถึงเครื่องมือต่าง ๆ ที่นำไปสู่การมีความรู้ (Humm, 1995:50-51-เน้นโดยผู้เล่า)

ในทัศนะของฮูม (Humm) เธอเห็นว่านักทฤษฎีวิพากษ์ยืนยันว่า ความรู้เป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคม (socially constructed) ความรู้จึงไม่ใช่อะไรที่มีลักษณะ 'วัตถุวิสัย' หรือ 'objective' (หรืออาจแปลได้ว่า เป็นความรู้ที่เกิดจากการใช้เหตุผล) อนึ่งทัศนะนี้ของฮูมมีลักษณะเป็นวิธีคิดแบบหลังโครงสร้าง-หลังทันสมัยนิยม (ผู้เล่า)

ฮูมเลือกนำเสนอความเห็นของแนนซี เฟรเซอร์ (Nancy Fraser, 1989, p.113) มาช่วยอธิบายด้วยโดยเฟรเซอร์ เขียนไว้ว่า ทฤษฎีสตรีนิยมแนววิพากษ์นั้นเป็น

ทฤษฎีสังคมที่มีลักษณะวิพากษ์การวางกรอบคิดของการวิจัยและกรอบคิดในการทำงานอย่างมีสายตามุ่งไปที่จุดมุ่งหมายและกิจกรรมต่าง ๆ ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งหลาย ซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้าม ทั้งนี้แม้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมการวิจัยเชิงวิพากษ์อาจจะไม่ค่อยมีลักษณะวิพากษ์เท่าใดนักก็ตาม (Humm, 1995:51) ตรงนี้ 'ผู้เล่า' เห็นว่า เฟรเซอร์ 'เปิดประตูการวิพากษ์' ให้กว้างกว่าที่แนวทางสำนักแฟรงค์เฟิร์ตเคยเปิดไว้

เพื่อความกระจ่างมากไปกว่าที่กล่าวมาข้างบน ผู้เล่าขออ้าง Encyclopedia of Feminist Theories (Code, L., et. al., 2004:110-111)

อธิบายไว้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสตรีนิยมกับทฤษฎีวิพากษ์คือ (การเป็น-ผู้เล่า) พื้นที่ของการประชันขันแข่งของทฤษฎีและปฏิบัติการที่ก่อให้เกิดความเข้าใจใหม่ต่อความทันสมัย กับการวิจารณ์ทางสังคมและการเมืองชนิดใหม่.....การบ้านของเราคือต้องไปสืบค้นดูว่า 'ความทันสมัย' คืออะไร ฯลฯ

ทฤษฎีวิพากษ์บางครั้งเรียกว่า สำนักแฟรงค์เฟิร์ตเริ่มต้นขึ้นในประเทศเยอรมันในทศวรรษที่ 1930 ในฐานะที่เป็นสหวิทยาการ และมีแนวโน้มไปทางการวิเคราะห์สังคมที่พยายามนำเอาทฤษฎี เศรษฐกิจและทฤษฎีสังคมตามแนวทางของนักมาร์กซิสม์ มาบูรณาการกับจิตวิเคราะห์ตามแนวทาง ฟรอยด์เหล่านี้ ทำให้เกิดทัศนะแบบ **สุทรทัศนนิยม** หรือ ลัทธิมองโลกในแง่ดี (optimism) คือมองว่าจะ เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับรากฐาน (fundamental change) (พูดอีกอย่างหนึ่งคือ ยังหวังว่าการ เปลี่ยนแปลงน่าจะเกิดขึ้นได้ ไม่ใช่ ‘มิดแปดด้าน’ ไปหมด-ผู้เล่า) แม้กระทั่งตัวของสิ่งที่เรียกว่า เหตุผล (reason) เองนั้นก็ถูกตรวจสอบอย่างหนัก โดยการเกิดขึ้นของลัทธิเผด็จการฟาสซิสต์ (fascism) และการ ฆ่าชาวยิวจำนวนมากหลายแสนคน (หมายความว่า ‘ความมีเหตุมีผลของมนุษย์หายไปไหน?-ผู้เล่า) นักทฤษฎีวิพากษ์รุ่นก่อตั้ง เช่น แมกซ์ ฮอร์คโคไฮเมอร์ (Max Horkheimer) และ ซีโอดอร์ ออดอร์โน (Theodor Adorno) ผู้ลี้ภัยอยู่ในอเมริกาแสวงหาคำอธิบายเหตุการณ์ที่ร้ายแรงดังกล่าว โดยนำเอาลัทธิ เผด็จการฟาสซิสต์เข้าไปในบริบทที่ลึกไปกว่าเดิมของการครอบงำ (domination) และการกดขี่ (oppression) ผนวกกับการตรวจสอบ**สภาวะ ‘ไม่มีเหตุผล’ หรือ ‘unreason’ ของเหตุผลตามแบบ (ยุค) ปัญญาสว่างด้วย** ในปัจจุบันนี้งานที่มีอิทธิพลของเจอร์เก็น ฮาเบอร์มาส (Jürgen Habermas) ทำให้ทฤษฎีวิพากษ์พัฒนาการสร้างมโนทัศน์เรื่องเหตุผลที่เป็นไปในทางบวกมากขึ้น พร้อมกันนั้นก็ แสดงออกซึ่งการมุ่งมั่นที่มีต่อมาร์กซ์ผ่านทางทฤษฎีของ**การกระทำการเชิงสื่อสาร** (หรือดู ภาษาอังกฤษแล้วอาจเข้าใจง่ายกว่าคือ ‘communicative action’ ซึ่งวางอยู่บน (grounded) ทฤษฎีต่าง ๆ ของภาษา (ตรงนี้นักศึกษาและผู้สนใจน่าจะต้องทำความเข้าใจมโนทัศน์ หรือประเด็น **ภาษา เพศภาวะ และอำนาจ**ต่อไปอย่างละเอียด-ผู้เล่า)

ในการสร้างความรู้ของนักสตรีนิยมแนวทางนี้ในปัจจุบันก็เหมือนกับฮาเบอร์มาส กล่าวคือ **การ ปฏิเสธ** วิธีการสร้างความรู้/การอธิบายในแบบ ‘ปราศจากค่านิยม’ หรือ ‘value free’ ซึ่งเป็นของ นักวิจัยแบบนักปฏิฐานนิยม (positivism)เรื่องนี้เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่จำเป็นต้องทำความเข้าใจกันต่อไป บางคนเห็นว่าปฏิฐานนิยมเป็นส่วนหนึ่งของประจักษ์นิยม (empiricism)อย่างไรก็ตามหากกล่าวอย่าง กว้าง ๆ แล้ว**นักทฤษฎีสตรีนิยมแนววิพากษ์เห็นด้วยกับความขบขันของฮาเบอร์มาสในเรื่อง ทฤษฎี การทำให้เหตุผลเป็นสิ่งสมบูรณ์และเบ็ดเสร็จ** (totalizing theories of reason) ที่เขาผลักดัน ขึ้นมาคัดค้าน ฮอร์คโคไฮเมอร์และอดอร์โน และที่สำคัญไม่น้อยไปกว่านั้นคือ นักทฤษฎีสตรีนิยมแนว วิพากษ์ไม่ยอมรับร่วมกับนักสตรีนิยมที่เข้าใจว่า เหตุผลนั้นเป็นธรรมชาติ หรือภายในแล้วมีความเป็นชาย (inherently male) และในแบบตะวันตกเป็นศูนย์กลาง แสดงว่านักทฤษฎีสตรีนิยมแนววิพากษ์ไม่ใช่ นักทฤษฎีแนวเสรีนิยม และในขณะเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าโน้มเอียงไปในทางคัดค้านลัทธิรากฐานนิยม (foundationalism) และสากลนิยม (universalism) ตามวิถีคิดแบบหลังโครงสร้าง-หลังทันสมัยนิยม

อย่างไรก็ตามนักทฤษฎีสตรีนิยมแนวทฤษฎีวิพากษ์ใช้ว่าจะเห็นด้วยกับฮาเบอร์มาสไปเสีย ทั้งหมด มีบางประเด็นที่พวกเขาถือว่าสำคัญต่อการ**ไม่เห็นด้วย** กับโครงการของฮาเบอร์มาส ซึ่งพวก

เธอเห็นว่ายังมีลักษณะ**ชายเป็นศูนย์กลาง** (androcentric) และยังคงเป็นวิธีคิดที่ค่อนข้างขึ้นอยู่กับวิธีคิดเชิงอุดมคติแบบตะวันตกอยู่ (ตรงนี้เราน่าจะต้องทำความเข้าใจลัทธิชายเป็นศูนย์กลาง หรือ androcentism) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้-ผู้เล่า) และภายในบริบทของการไม่เห็นด้วยกับฮาเบอร์มาสนี้ พวกเขาได้นำเอายุทธวิธีต่าง ๆ เชิงยุทธวิธีของการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากเหง้าจำนวนหนึ่งเข้ามาสู่ทฤษฎีแนวทฤษฎีวิพากษ์

สิ่งที่นักสตรีนิยมนำไปสู่วิธีคิดแบบทฤษฎีวิพากษ์

อาจกล่าวได้ว่าภายในกรอบคิดแบบทฤษฎีวิพากษ์นักสตรีนิยมได้ยกประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ **‘อัตลักษณ์’** หรือ ‘identity’ **‘การกั้นออก’** (exclusion) **ประวัติศาสตร์ อำนาจ** และ **วัฒนธรรม** ขึ้นมา แต่บางครั้งพวกเขาก็หันไปตั้งเฝ้ากรอบคิด หรือกรอบมโนทัศน์ที่เรียกว่า ‘conceptual framework’ ที่พัฒนาขึ้นมาโดยนักทฤษฎีที่ไม่ได้ใช้กรอบทฤษฎีวิพากษ์ ตัวอย่างเช่น กรอบคิดของ **คาโรล กิลลิแกน** (Carol Gilligan) **จูเลีย คริสเตวา** (Julia Kristeva) และ **เจสสิกา เบ็นจามิน** (Jessica Benjamin) หรือแม้กระทั่ง **มิเชล ฟูโกต์** (Michel Foucault) หรือ **ฌาคส์ เดอริดา** (Jacques Derrida) ในฐานะที่เป็นกรอบคิดทางเลือก เป็นต้น อย่างไรก็ตามจะต้องไม่ลืมว่าภายในสำนักหรือวิธีคิดแบบทฤษฎีวิพากษ์เองนั้น มีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไปและแน่นอนย่อมมีความแตกต่างของมิติมุมมองต่าง ๆ และมีการถกเถียงกันอย่างมีชีวิตชีวาในทั้งเรื่องกรอบคิดและ**วิธีวิทยา** (methodology) และการเมือง ซึ่งเป็น**ปฏิบัติการ**ของความรู้ชุดต่าง ๆ ที่ประกอบสร้างขึ้นมาอยู่ในการถกเถียงนั้น เพราะฉะนั้นสตรีนิยมในฐานะวิธีวิพากษ์ก็มีลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวอยู่ แต่ทว่าสิ่งที่ถือว่าเป็นพื้นที่ใหญ่และสำคัญมาก ๆ ของความขัดแย้งในหมู่นักสตรีนิยมรุ่นปัจจุบัน (หลังทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา) คือ **คุณค่าหรือไม่มีคุณค่าของวิธีคิดแบบนักสากลนิยม** (universalist thinking) นักสตรีนิยมบางคนเช่น **ซีลลา เบ็นฮาบิบ** (Seyla Benhabib 1992, อ้างใน Code, 2004:111) พยายามหาทางออกโดยเสนอว่ามีสิ่งที่เรียกว่า ‘ลัทธิสากลนิยมที่ตระหนักรู้ตัวตนทางประวัติศาสตร์’ (historically self-conscious universalism) ซึ่งรวมถึงการสร้างกรอบคิดขึ้นมาใหม่ ซึ่งมีมโนทัศน์ต่าง ๆ ที่สำคัญ (ตามแนวทางนักคิดแนวฮาเบอร์มาส/Habermasian และแนวนักทันสมัยนิยม/modernist) มโนทัศน์สำคัญที่ว่านี่ที่ขอยกเป็นตัวอย่างในที่นี้ ได้แก่ **autonomy** หรือ **อำนาจที่เป็นอิสระ** **ความไม่ลำเอียง** (impartiality) และ **‘ความเห็นเชิงศีลธรรม’** (moral point of view) เป็นต้น ตรงนี้คือสิ่งที่เธอต้องการเสนอว่า ‘อาจมี’ สิ่งที่เธอเรียกว่า ‘historically self-conscious universalism’ ได้ **ส่วนไอริส แมเรียน ยัง** (Iris Marian Young) ในหนังสือของเธอชื่อ **Justice and the Politics of Difference**, (1990) Princeton, NJ: Princeton University Press) สนับสนุนการตีความใหม่เรื่อง**ความเชื่อมต่อระหว่างความยุติธรรม อัตลักษณ์ และความแตกต่าง** (difference) ส่วน**แนนซี เฟรเซอร์** (Nancy Fraser) นักทฤษฎีสตรีนิยมคนสำคัญนั้น ลอร์เลน โคด (Code) มองว่าเป็นคนที่พยายามอธิบายและเผยแพร่**วิธีการศึกษาแบบนักปฏิบัตินิยมใหม่** (neo-pragmatism) ร่วมกับ

องค์ประกอบทางความคิดบางอย่างของทฤษฎีวิพากษ์มาใช้ร่วมกันกับองค์ประกอบทางความคิดของหลังทันสมัยนิยม (code, 2004:111)

อย่างไรก็ตามอาจกล่าวอย่างกว้าง ๆ ได้ว่านักทฤษฎีสตรีนิยมแนววิพากษ์ทั้งหมดเลยก็ได้ เห็นว่าการวิจารณ์สังคมจำเป็นต้องเคลื่อนไหวอยู่ระหว่างประวัติศาสตร์กับปฏิบัติการวัฒนธรรมและสังคม ความจำเป็นในปัจจุบันและการปลดปล่อยในอนาคต

มโนทัศน์หรือประเด็นสำคัญต่าง ๆ ที่สตรีนิยมนำเข้ามาสู่ทฤษฎีวิพากษ์

มโนทัศน์ต่าง ๆ ที่จะนำมาเล่านี้ถือว่าเป็นเพียงบางตัวอย่างของคุณูปการของสตรีนิยมในฐานะทฤษฎีวิพากษ์เท่านั้น

พิตาธิปไตยในฐานะอุดมการณ์ครอบงำ

มโนทัศน์เรื่อง ‘อุดมการณ์’ หรือ ‘ideology’ นี้เป็นมโนทัศน์ที่หมุนเวียนอยู่ในทฤษฎีมาร์กซิสต์ แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นมโนทัศน์ที่กล่าวได้ว่ามีปัญหาหนักแถมยังได้รับการพัฒนาน้อยมากก็ว่าได้ ทั้ง ๆ ที่ใช้กันอย่างกว้างขวางในหมู่นักมาร์กซิสต์ นักสตรีนิยมแนวมาร์กซิสต์ก็ใช้มโนทัศน์นี้อย่างมากด้วยเช่นกันในการประกอบสร้างทฤษฎีพิตาธิปไตย โดยพวกเขาเสนอว่าสถาบันต่าง ๆ แบบพิตาธิปไตย เช่น สถาบันครอบครัว เครือญาติ สถาบันศาสนา รัฐและอื่น ๆ อีกมากนั้น มีอุดมการณ์พิตาธิปไตยกำกับอยู่ในช่วงทศวรรษที่ 1970 และ 1980 มีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางและมีชีวิตชีวาทั้งภายในแวดวงสตรีนิยมแนวมาร์กซิสต์ และนอกวงคือในสตรีนิยมแนวทางอื่น ๆ ถึงอุดมการณ์พิตาธิปไตยว่ามีผลต่อการผลิตซ้ำการครอบงำ (domination, dominance) ที่ผู้ชายมีเหนือผู้หญิงก็ดี เรื่องภารกิจในการสร้างความเห็นพ้องต้องกัน (consent) ซึ่งทำให้เกิดการครอบงำเชิงอุดมการณ์ที่เรียกกันว่า ‘Hegemony’ (รายละเอียดอ่านได้จากงานของ Kuhn, Annett and Wolpe, Anne-Marie (eds) (1978) และ Barrett, Michèle (1988) อ้างใน Andermahr, Sonya (et.al) (1997:104) และการครอบงำในมิติต่าง ๆ ด้วย

อย่างไรก็ตามก็ขอย้ำอีกทีว่า ‘ความน่าใช้’ ของมโนทัศน์อุดมการณ์คือ การสามารถใช้ได้อย่างมีสัดส่วนกับ ‘ความหมายแฝงต่าง ๆ’ ของ ‘คำ’ ซึ่งคือคำว่า อุดมการณ์นั่นเอง หมายความว่าความหมายที่คลุมเครือของมโนทัศน์กลับเป็นเหมือนกับสภาวะที่มีอำนาจของคำนี้

อนึ่งสิ่งที่จะนำมาเล่าต่อไปนี้เป็นเพียงบางส่วนประกอบของอุดมการณ์ครอบงำแบบพิตาธิปไตย

ลัทธิเพศนิยม (sexism)

ลัทธิเพศนิยมเป็นคำที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นมาและนำมาใช้ในช่วงปลายของทศวรรษที่ 1960 ในตะวันตก โดยหมายความถึง การจัดทางสังคมต่าง ๆ (social arrangements) การตกลงกันทางสังคม เช่น ‘arranged marriage’ หมายถึง การจัดให้มีการแต่งงานระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงโดยครอบครัว เครือญาติของทั้งสองฝ่าย นโยบายต่าง ๆ ของรัฐ ภาษา หรือปฏิบัติการต่าง ๆ ที่นำมาปฏิบัติโดยผู้ชายและ

ผู้หญิงด้วยตนเอง เช่น การแบ่งงานกันทำว่าผู้ชายทำงานนอกบ้าน ส่วนผู้หญิงอยู่บ้านทำงานบ้าน ดูแลสามีและลูก ๆ ก็ดี ภรรยาต้องตอบสนองความต้องการทางเพศของสามี แม้โดยส่วนตัวแล้วอาจกำลังอยู่ในภาวะ ‘ไม่มีอารมณ์’ ก็ดี หรือการที่ผู้หญิงจำนวนหนึ่ง ‘ยินดี’ หรือ ‘สมัครใจ’ ‘ขายบริการทางเพศ’ ก็ดี เหล่านี้มักสตรีนิยมถือว่าเป็นการแสดงออก ซึ่งความเชื่อที่เป็นระบบ และมักจะเป็นอะไรที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน (institutionalized) ไปแล้วบนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ผู้ชายนั้นดีกว่าเหนือกว่า (superior) ส่วนผู้หญิงนั้นด้อยกว่า (inferior) ดังนั้น ‘ลัทธิเพศนิยม’ จึงมีลักษณะเป็น ‘การรู้’ (cognitive) พร้อมกับที่เป็นพลังทางการเมืองที่ส่วนใหญ่แล้วได้รับมาจากการที่ลัทธิเพศนิยมมีความสัมพันธ์กับปฏิบัติการต่าง ๆ ที่ทั้งผู้หญิง ผู้ชายและผู้มีเพศภาวะอื่น ๆ เรียนรู้ที่จะยอมรับว่า ‘racist’ หรือ ‘ลัทธิเชื้อชาตินิยม’ (racism) (เช่น การรังเกียจผิว-ผู้เฒ่า) ในยุคสมัยที่การรับรู้หรือตระหนักในเรื่องการ ‘กดขี่’ (oppression) ที่ทำให้สังคมที่มั่งคั่งในตะวันตกทั้งหลายต้องตกอยู่ในภาวะเดือดร้อน หนึ่งการรับรู้และตระหนักดังกล่าวนี้อีกติดกับผู้คนส่วนใหญ่ ยกเว้นพวกผู้ชายผิวขาวส่วนใหญ่ (ผู้หญิงผิวขาวจำนวนมากมายก็ไม่รับรู้ไม่ตระหนักรู้เช่นกัน-ผู้เฒ่า) พูดให้เฉพาะเจาะจงลงไปกว่านั้นคือ ในช่วงที่นักศึกษาในสหรัฐอเมริกาประท้วงต่อต้านรัฐบาลที่ส่งทหารไปรบในสงครามเวียดนาม การต่อต้านนี้เกิดขึ้นประมาณทศวรรษ 1960-1970 ซึ่งภายในขบวนการต่อต้านดังกล่าวนี้ ผู้นำนักศึกษาหญิงที่อยู่ในชั้นแนวหน้าและ ‘วงใน’ ถูกนักศึกษาชายและฝูงชนแสดงความไม่พอใจในเวลาที่พวกเขาขึ้นพูดบนเวที มีการโห่ฮาขับไล่ บางครั้ง หยาดคายถึงขั้นตะโกนว่า ‘ลากเธอไปให้พ้นแล้วเอาเธอซะ’ เป็นต้น

หนึ่ง ‘ลัทธิเพศนิยม’ นี้เป็นอุดมการณ์ครอบงำด้วยตัวของมันเองก็ได้ หรือเป็นองค์ประกอบที่อยู่เบื้องหลังอุดมการณ์ครอบงำทางเพศ/เพศภาวะ และปฏิบัติการหลายอย่างมากของอุดมการณ์นี้ ตั้งแต่ความเชื่อดั้งเดิม ๆ ว่า ‘ถ้าผู้หญิงบอกว่าไม่’ ที่จริงแล้วพวกเขาหมายความว่า **เอาเลย** ไปจนถึงสื่อลามก (pornography) เช่น หนังสือ วิดีโอ ทีวี ‘คลิป’ ที่ส่งมาตามโทรศัพท์มือถือเพื่อนำเสนอ ‘สาวสุดเซ็กซี่’ และ ฯลฯ การลวนลามทางเพศทุกรูปแบบ ภาพประทับตราประจำเพศ/เพศภาวะ การเลือกปฏิบัติบนฐานของเพศ/เพศภาวะ การดูถูกเหยียดหยามผู้มีเพศภาวะและเพศวิถีที่แตกต่างไปจากความเชื่อกระแสหลัก เช่น เรียกว่า ‘ไอ้พวกตุ๊ด’ หรือเปรียบเทียบว่า ‘หญิงรักหญิง’ เป็นพวกชอบ ‘ตีลัง’ พวกเบี่ยงเบนและอะไรอื่น ๆ อีกมากมาย รวมทั้งบรรดาทัศนคติหรือ ‘ท่าที’ (attitudes) ต่าง ๆ ในอาชีพการงาน ตำแหน่งหน้าที่และความเจริญก้าวหน้าในสถานที่ทำงานและในแวดวงการเมืองด้วย

หนึ่งอย่างลึกลับว่า ‘ลัทธิเพศนิยม’ นี้เป็นอุดมการณ์ที่ไม่จำเป็นต้องชัดเจนตายตัวในแบบทวิลักษณ์ เช่น ดี-ไม่ดี แต่อยู่ในภาวะกำกวมและค่อนข้างจะมีลักษณะเหมารวม เพราะฉะนั้นเมื่อนำมาใช้ลัทธิเพศนิยมจึงมี ‘ข้อยกเว้น’ อย่างเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อใช้กับระดับปัจเจกชนในวิถีคิดแบบประชาธิปไตยเสรีนิยม-ปัจเจกชนนิยม) ยิ่งไปกว่านั้นยังมีข้อยกเว้นในเมื่อนำเอามาโน้ทศน์ เรื่องชนชั้นชาติพันธุ์ เพศ/เพศภาวะ อายุ และสภาวะทางร่างกาย/จิตใจเข้ามาใช้ร่วม

ตัวอย่างเช่นในกรณีของประเทศไทย พ.ศ.2556 อาจมีบางคนพูดว่า ‘ผมชอบนาย ก ข หญิงคนนี้ เพราะเธอสาวสวยและเซ็กซี่ดี’ อย่างนี้แสดงให้เห็นว่า อุดมการณ์เพศนิยมครอบงำอยู่ในความเชื่อของผู้

พูดและผู้ฟังที่เห็นด้วย แต่ถ้าบางคนพูดว่า ‘เซ็ดแล้วที่เลือกผู้หญิงเป็นนายกฯ’ พูดแบบนี้ก็ถือว่าตกอยู่ใน การครอบงำของอุดมการณ์เพศนิยมเหมือนกันเพราะเป็นการพูดแบบเหมารวม ที่จริงแล้วมีผู้หญิงอีก มากมายหลายคนที่สามารถเป็นนายกฯ ‘ตัวจริง’ ที่เก่งและ ‘ดี’ ได้ แต่กระบวนการทางการเมืองของ ไทยที่เป็นอยู่มุ่งไปสู่การให้ ‘อภิสิทธิ์’ กับผู้หญิง ‘บางคน’ เท่านั้น

อุดมการณ์พุทธศาสนา ฮินดู ลัทธิขงจื้อ อิสลาม กับคริสต์นิกายต่าง ๆ รวมทั้งลัทธิยูเดออิสซึม (Judaism) ของชาวยิวในทัศนะของนักสตรีนิยมล้วนมีลักษณะ ‘ลัทธิเพศนิยม’ ทั้งสิ้น

สำหรับในประเทศไทยปรากฏการณ์ ‘ผู้หญิงห้ามเข้า’ ก็ดี การไม่อนุญาตให้ผู้หญิงบวชเป็น ภิกษุณี ไม่ว่าจะอ้างเหตุผลอะไร ถือว่าเป็นปรากฏการณ์หรือการแสดงออกของอุดมการณ์เพศนิยม แบบชายเป็นใหญ่ทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตามสิ่งที่เรียกว่า ‘อุดมการณ์’ ก็ดี หรือ ‘ลัทธิ’ เช่น ‘ลัทธิเพศนิยม’ ก็ดีนั้น ถ้ามองตาม ทัศนะของนักสตรีนิยมแนวหลังโครงสร้าง-หลังทันสมัยนิยม เช่นในแนวของฟูโกต์ ถือว่าเป็น ‘วาทกรรม’ หรือ ‘ชุดของวาทกรรม’ ที่เกิดจากปฏิบัติการทางภาษาที่อ้างว่าเป็น ‘ความรู้/ความจริง’ โดย ‘อำนาจ’ ในการกำหนดนิยามหรืออธิบาย ‘สิ่ง’ ต่าง ๆ หรือ ‘สภาวะต่าง ๆ’ ที่ดำรงอยู่ในบริบทของสถานที่และ เวลาของการ ‘สร้าง’ ความจริงนั้น ๆ ขึ้นมา เช่น วาทกรรมเพศนิยม วาทกรรมปีศาจปิตุฆาตกรรม ประวัติศาสตร์ วาทกรรมประชาธิปไตย และกฎหมายในฐานะวาทกรรมและอื่น ๆ อีกมากเรื่องนี้เป็น เรื่องใหญ่มาก ๆ และสำคัญมาก ๆ เราไม่มีทั้งเนื้อที่และเวลาที่จะพูดถึง ณ ที่นี้

ลัทธิชายเป็นศูนย์กลาง (Androcentrism) กับการทำลายของ ‘Androgyny’*

ในทัศนะของนักสตรีนิยม ลัทธิชายเป็นศูนย์กลางนี้ เป็นลัทธิหรือระบบคิด/วิถีคิดที่ทำให้เกิด **วัฒนธรรมครอบงำ** ที่วางอยู่บนมาตรฐานต่าง ๆ ของผู้ชาย นักสตรีนิยมหญิงคนแรกที่ใช้คำนี้คือ **ชาร์ลอตต์ เพอร์คินส์ กิลแมน** (Charlott Perkins Gilman) นักสตรีนิยมคนรุ่นลูกที่หนึ่งในหนังสือชื่อ **The Man Made World or Our Androcentric Culture** (1911) เธอใช้คำนี้เพื่อตั้งคำถามความสนใจสู่เรื่อง อคติของผู้ชาย หรือแบบผู้ชาย (male bias) ดังนั้นการพูดการเขียนหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่จัดให้ชีวิตต่าง ๆ ของผู้หญิงเป็นอะไรที่ ‘เบี่ยงเบน’ เธอถือว่ามีลักษณะเป็นลัทธิชายเป็นศูนย์กลางทั้งสิ้น ยิ่งไปกว่า นั้น ลัทธิชายเป็นศูนย์กลางนี้ยังส่งผลกระทบต่อทฤษฎี กล่าวคือไม่เพียงแต่เป็นเพราะมหาวิทยาลัย ต่าง ๆ สถาบันวิจัยต่าง ๆ ส่วนใหญ่แล้วเป็นปริมนทลหรือพื้นที่ของผู้ชาย (male domains) เท่านั้น แต่ที่ แบนเนียนกว่านั้น คือลัทธิชายเป็นศูนย์กลางนี้มีผลกระทบต่อารเลือกเรื่องราว ประเด็นปัญหา พื้นที่ ของการวิจัย รวมทั้งนโยบายการวิจัยต่าง ๆ มโนทัศน์ว่าด้วยทฤษฎีและวิธีการทำวิจัย (research methods) ต่าง ๆ ด้วย ตัวอย่างเช่น นักสตรีนิยมที่เป็นนักมานุษยวิทยาหลายคนพยายามตั้งความสนใจ

* หมายถึงสภาวะของความเป็นเพศชาย-หญิงแยกออกจากกันไม่ได้ และสามารถอยู่ในตัวของคน ๆ หนึ่งได้หรือเป็น สภาวะ ‘ลูกผสม’ (hybrid) ทั้งนี้ไม่ถือว่า ‘androgyny’ เป็นภาวะที่ผิดปกติ

ของนักวิชาการไปสู่กระบวนการที่คนที่มีลักษณะชายเป็นศูนย์กลาง เช่น ‘ผู้ชายเป็นนักล่า’ หรือ ‘man the hunter’ ที่ถูกนำไปใช้เผยแพร่อย่างกว้างขวางโดยนักวิวัฒนาการใหม่ (new-evolutionists) เพื่อประกาศเผยแพร่ความคิดว่าพัฒนาการของมนุษย์ชาติทั้งมวลเริ่มต้นจากการล่าสัตว์ของผู้ชาย (Humm 1995:9)

นักสตรีนิยมอีกคนหนึ่งคือ เรอเนท ดูเอิลลี ไคลน (Renate Duelli Klien) ซึ่งเป็นนักสตรีนิยมคลื่นลูกที่สองเสนอว่า สตรีนิยมสามารถจะเอาชนะ สภาวะชายเป็นศูนย์กลางได้ก็ต่อเมื่อ ‘ผู้ชายในฐานะที่เป็นมาตรฐานนี้ หยุดการเป็นกรอบในการอ้างอิงว่าด้วยมนุษย์ที่ยอมรับกันเพียงกรอบเดียว’ หรือ ‘man-as-the norm stops being the only recognized frame of reference for human beings’ (อ้างใน Humm, 1995:9)

นักสตรีนิยมอีกคนหนึ่งคือ โบว์ลส์ (Bowles) มีความเห็นว่า สตรีศึกษาที่เป็นอิสระสามารถที่จะปรับเปลี่ยนธรรมชาติของความรู้ด้วยการย้ายจุดเน้นจากสภาวะชายเป็นศูนย์กลางไปสู่กรอบในการอ้างอิงที่ความแตกต่างของผู้หญิงก็ดี ความแตกต่างทางความคิดเห็น ประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึก (moods) และผลประโยชน์ต่าง ๆ เหล่านี้ก็ดันทันถูกต้องในตัวของมันเอง (Humm, 1995:9)

นอกจากที่นำมาเล่าอย่างคร่าว ๆ ข้างบนถือว่ายังไม่จบเนื่องจากปฏิกิริยาหรือการคัดค้านลัทธิชายเป็นศูนย์กลางนี้เกิดขึ้นในหลายสาขาวิชา เช่น จิตวิทยาแนวจิตวิเคราะห์ และการวิเคราะห์สัญลักษณ์ เช่น แนวคิด/มโนทัศน์ **Androgyny** ซึ่งมีรากมาจากภาษากรีกคือ andro หมายถึง ผู้ชาย (male) ส่วน gyn หมายถึงผู้หญิง (female) คำนี้ถูกใช้ในความหมายว่า สภาวะผสมทางจิต (วิทยา) หรือ ‘psychological’ และจิต (วิเคราะห์) หรือ ‘psychic’ ของความประเสริฐทางศีลธรรมต่าง ๆ ในแบบจารีตชายและจารีตหญิง (พูดอีกอย่างหนึ่งคือ ความดั่งามเป็นเลิศทางศีลธรรมนั้นเป็นส่วนผสมของลักษณะหญิง-ลักษณะชาย-ผู้เล่า) คำ ๆ นี้ถูกคิดขึ้นมาเพื่อแยกวิธีคิดแบบนี้ว่าต่างออกไปจาก ‘hermaphroditism’ หรือ ‘**ลัทธิการใช้ความแตกต่างทางร่างกาย**’ เป็นตัวจัดประเภทแต่เพียงอย่างเดียว เช่น การจัดให้ผู้มีทั้งอวัยวะเพศชายและอวัยวะเพศหญิงติดตัวมาว่าเป็น “กระเทย” เป็นต้น หนึ่งในแง่ของการใช้สัญลักษณ์นิยม (symbolism) ในศาสนาแบบอินโด-ยูโรเปียน หลายศาสนาเอาวิธีคิดแบบนี้มาใส่ไว้ กล่าวคือ เทพหรือเทพเจ้าบางองค์มีอวัยวะเพศชายและหญิงในองค์เดียว (Andermahr (et.al) 1997:10)

ทฤษฎีสตรีนิยมหลายทฤษฎีว่าด้วย ‘Androgyny’ รุ่นแรก ๆ ได้บรรยายถึงหุ่นจำลอง (ว่าด้วยความ เป็นเพศ/เพศภาวะ) ในแบบ ‘ลูกผสม’ หรือ ‘hybrid’ นั้น มีมานานพอควรแล้ว เช่น ในงานของ **อลิซาเบธ เคดี แสตตันตัน** (Elizabeth Cady Stanton) ในงานเขียนชื่อ **The Women’s Bible** (1895:) บรรยายไว้ว่า ‘the Heavenly Being’ (God-ผู้เล่า) ในฐานะที่มีลักษณะลูกผสม ส่วน **เวอร์จิเนีย วูลฟ** (Virginia Woolf) นิยาม ‘androgyny’ ไว้ในหนังสือที่มีชื่อเสียงมากในหมู่นักสตรีนิยมคือ **A Room of One’s Own** ว่าหมายถึงชุดของสี (spectrum) ที่หลากหลายเสมือนสายรุ้ง ที่มนุษย์ทั้งหลายสามารถที่จะเลือกที่ทาง (place) ของพวกเขา/เธอ หรือสรรพนามอื่น ๆ โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงประวัติศาสตร์และจารีตประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น

ในพุทธศาสนามหายานมีความเชื่อเรื่อง ‘androgyny’ ด้วยเช่นกัน ในทัศนะของผู้เล่า พระพุทธรูปของทั้งมหายานและหินยานดูจากรูปลักษณ์มีความสวยงามแบบ ‘ผู้หญิง’ (ทางกายภาพ) อยู่ด้วย เช่นเดียวกับความอ่อนโยน ความมีเมตตา ไม่ใช่ความรุนแรงทุกรูปแบบ ซึ่งนักสตรีนิยมบางแนวทาง เช่น สตรีนิยมวัฒนธรรมถือว่าเป็น ‘คุณสมบัติของผู้หญิง’ ตอนนี้อาจใครสนใจโปรดดูรูปร่าง พระพุทธรูปปางลีลาของยุค ‘สุโขทัย’ ไปก่อน

เรื่องเหล่านี้ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่มากในศาสนศึกษาที่สตรีนิยมที่จะต้องนำมาเล่าเชิงแนะนำ เบื้องต้นในการเล่าและเวลาที่เหมาะสมต่อไป อย่างไรก็ตามถ้าใครต้องการคิดล่วงหน้าเรื่องศาสนาในฐานะอุดมการณ์ครอบงำอาจทำการศึกษาและวิเคราะห์อุดมการณ์พราหมณ์หรือลัทธิฮินดู และพุทธศาสนาต่อระบบการเมืองในประเทศที่ถือพุทธศาสนา เช่น เรื่อง ‘สมมุติเทพ’ ‘สมมุติเทวดา’ บาป-บุญ-กรรม มาจนถึงปรากฏการณ์บางอย่างเช่น ‘ยันตร์’ ‘เณรนิกร’ ‘ภาวนาพุทธโศ’ และ ‘หลวงปู่เณรคำ’ ดูได้ว่าเพราะเหตุใดอดีตสงฆ์ชื่อดังเหล่านี้จึงสามารถเรียกศรัทธาให้นำเงินมา ‘ถวาย’ ได้มากมายขนาดนั้น และควรตั้งคำถามว่าด้วยเรื่อง ‘เพศวิถี’ (sexuality) กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในศาสนาต่าง ๆ ด้วย

ประวัติศาสตร์กับการครอบงำเชิงอุดมการณ์ในทัศนะ

นักประวัติศาสตร์แนวสตรีนิยม

ประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นวิชาที่สอนกันอยู่ในโรงเรียนและสถาบันการศึกษา วิชาต่าง ๆ รวมทั้งประวัติศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในวาทกรรม ศิลป วัฒนธรรม ภาพยนตร์ โทรทัศน์และในการรับรู้ของผู้คนส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่ต้องถูกตั้งคำถาม ไม่ว่าจะจากนักประวัติศาสตร์บางคนบางกลุ่มและนักสตรีนิยมและนักอื่น ๆ มากมายหลายประเด็น เช่น

การเขียนประวัติศาสตร์คือ การปฏิบัติทางการเมือง

ในที่นี้หมายความว่า สัน ๆ ว่า ในเชิงญาณวิทยา (epistemology) หรือศาสตร์ว่าด้วยความรู้ หรือ ‘สังคมวิทยาประวัติศาสตร์’ หรือ ทัศนะการมองประวัติศาสตร์แนวหลังโครงสร้าง-หลังทันสมัยนั้นก็ดี นั่น การที่นักประวัติศาสตร์เลือกเรื่องราว (subject) และหลักฐาน (evidence) มาทำการตรวจสอบนั้น นักประวัติศาสตร์ได้ทำการประกอบสร้างเรื่องราวของอดีตที่แสวงหาชุดของคำอธิบายเพื่ออธิบายสิ่งที่พวกเขา/เธอเข้าใจว่ามีความสำคัญในปัจจุบัน ไม่ใช่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์อย่างที่พวกเขาถูกสอนมา สิ่งนี้นักประวัติศาสตร์คิดว่าเป็น ‘the past’ หรือ ‘อดีต’ นั้นเกี่ยวข้องกับอย่างแน่นนอนกับการเลือก (selection) และทางเลือก (choice) ด้วยเหตุนี้อะไรก็ตามที่นักประวัติศาสตร์คิดว่าเป็น ‘อดีต’ จึงมักเป็นอะไรที่บางครั้งต้องถูกประท้วงหรือถูกตรวจสอบ (contested) ทั้งอย่างชัดเจนออกนอกหน้า และไม่ชัดเจนขนาดนั้น เช่น

การหายไปของผู้หญิงในประวัติศาสตร์ (the absence of women-ผู้หญิงที่เป็นพหูพจน์) เป็นศูนย์กลางของการวิพากษ์วิจารณ์การบรรยาย (narratives) (ทางประวัติศาสตร์-ผู้เล่า) ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาเพื่อให้ตำแหน่งแห่งที่ (position) ของผู้หญิงมีลักษณะคลุมเครือไม่ชัดเจน ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะทำให้ความไม่เท่าเทียมกันต่าง ๆ ที่ผู้หญิงมีประสบการณ์อยู่ในสังคมปัจจุบัน (ไม่ใช่อดีต) มีความถูกต้องหรือมีเหตุผล คำถามคือ ‘เรา’ คิดอย่างไรกับประเด็นนี้ ที่สามารถนำไปสู่ข้อสังเกตของนักประวัติศาสตร์บางคนว่า ‘ประวัติศาสตร์รับใช้ปัจจุบัน’ ตัวอย่างเช่น ข้อความว่าผู้หญิงไทยมีบทบาทสำคัญในการสร้างบ้านสร้างเมืองมาแต่อดีตแล้ว จะเห็นได้จากคำพูดว่า ‘มือก็ไกวตาบก็แกว่ง’ นัยที่แฝงอยู่คือพวกผู้หญิงในปัจจุบันไม่จำเป็นต้องออกมาต่อสู้เพื่อให้ผู้หญิงมีที่ยืน เพราะผู้หญิงไทยมีที่ยืนมานานแล้ว ตัวอย่างเช่น ‘ศรีสุริโยทัย’ และ ‘คุณหญิงโม’ ‘ท้าวเทพสตรี-ท้าวศรีสุนทร’ เป็นต้น

เพศภาวะ (gender) เป็นอีกมโนทัศน์เชิงวิพากษ์ที่นักสตรีนิยมร่วมสมัยประกอบสร้างขึ้นมาในฐานะที่เป็นการจัดประเภททางสังคมที่สำคัญ หรือเป็นศูนย์กลางของการอธิบายและถูกนำมาใช้ในการสร้างงานทางวิชาการทางประวัติศาสตร์แนวนักสตรีนิยม พร้อมกันนั้นก็เพื่อให้เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของความแตกต่างที่สำคัญ ๆ ในเพศภาวะเอง (ซึ่งอาจนำไปสู่การเขียนประวัติศาสตร์ของผู้หญิงในฐานะที่เป็นเพศภาวะที่แตกต่างหลากหลายในตัวเอง เช่น ประวัติศาสตร์ของหญิงรักเพศเดียวกัน หญิงรักเพศตรงข้าม หญิงรักทั้งสองเพศและหญิงที่ถูกจัดประเภทว่าเป็น ‘ผู้หญิงพิลึก’ (queer) เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็เพื่อยกให้เห็นว่ามีประวัติศาสตร์กระแสชาย หรือ ‘male stream history’ ดำรงอยู่ในฐานะประวัติศาสตร์กระแสหลัก (main stream history) อย่างไรก็ตามที่สิ่งที่เล่ามาข้างบนก็ไม่ใช่อะไรที่ไม่เคยเกิดขึ้นที่จริงแล้วนอกเหนือจากประวัติศาสตร์แนวนักสตรีนิยมที่ว่า เท้าที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันมีภาวะความเป็นวิชาการทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายอยู่พอสมควร ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางปัญญาต่าง ๆ ที่สำคัญแห่งยุคสมัยที่งานทางวิชาการของประวัติศาสตร์ถูก ‘เขียน’ ขึ้นมา ดังนั้น ‘การเขียน’ ประวัติศาสตร์โดยผู้หญิงเกี่ยวกับผู้หญิงที่ตระหนักรู้ถึงมิติมุมมองต่าง ๆ แนวนักสตรีนิยมจึงปรากฏอยู่ภายในงานนั้น ๆ มาโดยตลอด ที่กล่าวได้ว่าเกินออกไปกว่าพรมแดนที่ซับซ้อนของกรอบวิธีคิดแบบประวัติศาสตร์นิพนธ์ (historiographical framework) เสียอีกด้วยซ้ำไป

‘ผู้ชายผู้ยิ่งใหญ่’ กับประวัติศาสตร์ และสภาวะวัตฤวิสัย

ในสังคมตะวันตกช่วงศตวรรษที่สิบเก้า นักประวัติศาสตร์เชื่อว่าพวกเขาจะเขียนถึง ‘ผู้ชายผู้ยิ่งใหญ่’ หรือ ‘the great men’ หรือ ‘วีรบุรุษ’ ผู้ซึ่งนักประวัติศาสตร์ตัดสินหรือพิจารณาว่า การกระทำต่าง ๆ ของผู้ชายเหล่านั้นเป็นสิ่งที่กำหนดรูปร่างหรือทิศทางของประวัติศาสตร์ ดังนั้นนักประวัติศาสตร์ในยุคหนึ่ง จึงพยายามนำเอางานของพวกเขา/เธอมาเทียบเคียง (equate) กับงานของนักวิทยาศาสตร์ พร้อมกันนี้ก็อ้างว่า พวกเขา/เธอเพียงแต่มีหน้าที่ตรวจสอบ (examining) หลักฐาน/ทางประวัติศาสตร์) แล้วนำเสนอเรื่องราวขึ้นมาใหม่ (recounting) ‘ในฐานะที่เคยเกิดขึ้นหรือเคยเป็นจริง’ (‘as it really was’) ตรงนี้ในทางสังคมศาสตร์กระแสหลักและนักประวัติศาสตร์กระแสหลักถือว่าเป็นการศึกษาใน

แบบ**วัตถุวิสัย** กล่าวคือมีลักษณะ ‘objectivity’ ซึ่งขยายความได้ว่าเท่ากับเป็นการอ้างว่าการศึกษาประวัติศาสตร์กระแสหลักนั้นเป็นการศึกษาค้นคว้าตามมาตรฐานวิทยาศาสตร์จึงเชื่อถือได้ว่าเป็น ‘ความจริง’ วิธีคิดแบบนี้สามารถโยงกลับไปหานักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมันชื่อ ลีโอโพลด์ ฟอน รังเก (Leopold von Ranke) กับสำนักประวัติศาสตร์แบบ ‘historical positivism’ หรือ ‘**ประวัติศาสตร์ปฏิฐานนิยม**’ ที่เชื่อมโยงต่อไปที่ ‘empiricism’ หรือ ‘**ประสบการณ์นิยม**’ และ ‘rationalism’ หรือ ‘**เหตุผลนิยม**’ ได้ด้วย นี่คือนักประวัติศาสตร์ของยุคศตวรรษที่สิบเก้า ซึ่งต่อมาถูกวิพากษ์ว่าเป็นงานเขียนทางวิชาการที่ทำงานเพื่อให้อภิสิทธิ์กับมิติมุมมองต่าง ๆ ของผู้มีอำนาจ ผู้ที่เป็นที่มองเห็นอยู่แล้ว ผู้ที่สามารถแสดงออกซึ่งความคิดหรือพุดจาได้อย่าง ‘ชัดเจน’ และผู้รู้หนังสือในประวัติศาสตร์ซึ่งชีวิตของคนในประเภทต่าง ๆ เหล่านี้ถูกนำมาบันทึกไว้เป็นเอกสารจำนวนมากมาที่กลายเป็น หลักฐานที่ ‘ถูกต้อง’ เชื่อถือได้และมีอยู่จริง พวกนักประวัติศาสตร์แนวปฏิฐานนิยมนี้มักละเลยความคิดหรือประเด็นต่าง ๆ เช่น เหตุการณ์หรือการกระทำหรือปฏิบัติการหนึ่งซึ่งเป็นเหตุแล้วนำไปสู่การเกิดผลบางอย่างตามมาในทางประวัติศาสตร์ (historical causation) โดยยืนยันว่า บทบาทของนักประวัติศาสตร์ไม่ใช่ออกมาตัดสิน เช่น ว่าอะไรทำให้เกิดอะไรตามมา (เช่น ถ้าศึกษาทฤษฎีชาวนาในยุครัตนโกสินทร์ โดยนักประวัติศาสตร์ไทยแนวทางนี้ก็จะเอาบันทึกของ ‘ผู้ปราบทมิฬ’ มาใช้เป็นหลักฐานในการเขียนถึงแต่ก็จะไม่บอกว่า ทำไมชาวนาถึงต้องลุกขึ้นมาเป็น ‘ทมิฬ’ เป็นต้น) ในสังคมตะวันตกนักประวัติศาสตร์ยุคแรก ๆ มักจะประกอบด้วย ผู้ชายผิวขาว ชนชั้นกลางเกือบทั้งหมดเท่านั้นก็ว่าได้ ดังนั้นในการเลือก ‘ความจริง’ หรือ ‘ข้อเท็จจริง’ ต่าง ๆ (facts) มาใช้ก็ตีบวกกับการเป็นผู้กำหนดนิยามประวัติศาสตร์ของพวกเขาที่ดีล้วนแสดงให้เห็นถึงเครื่องหมายบอกมาตรฐานของตำแหน่งแห่งที่ของพวกเขาในโลกตะวันตกที่เป็นปิตาธิปไตย (ตรงนี้จะต้องไปดู ‘ปิตาธิปไตย’ หรือ ‘patriarchy’ อีกทีหนึ่ง จากนั้นค่อยมานั่งวิเคราะห์ดูว่า สังคมไทยก็ดี ประวัติศาสตร์ไทยก็ดีที่เชิดชู ‘วีรบุรุษ’ นั้นเข้าลักษณะที่กล่าวไว้ข้างบนหรือไม่)

อย่างไรก็ตาม วิชาชีพของนักประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ที่อ้างว่า เป็นประวัติศาสตร์ที่มีความชอบธรรม (legitimate history) ในฐานะที่เป็นอะไรที่ ‘ปราศจากค่านิยม’ (value-free) นี้ถูกวิพากษ์ว่า เป็นการบ่อนทำลายอย่างรุนแรงต่อพัฒนาการของประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นวิชาที่มีลักษณะวิพากษ์และย้อนกลับมาพิจารณาตัวเอง (self-reflexive) กระนั้นก็ตามจารีตทางการศึกษาแบบนักปฏิฐานนิยมนี้กล่าวได้ว่ามีอิทธิพลครอบงำสูงมากจนกระทั่งนักประวัติศาสตร์ในตะวันตกเอง แม้กาลเวลาจะผ่านไปจนถึงปลายศตวรรษที่ยี่สิบแล้วยังคงพบว่าเป็นการยากมากที่จะมองเห็นข้อสังเกตเชิงวิพากษ์ว่า การเขียนประวัติศาสตร์และบางคนอาจ ‘ดีความ’ ด้วยนั้นเอาเข้าจริง ๆ แล้วมีลักษณะเป็น ‘จิตวิสัย’ (subjective) ในความหมายว่า **ไม่** ปราศจากอคติ**ไม่** เป็นกลาง หรือ **ไม่** เป็นวิทยาศาสตร์ เชื่อถือได้อย่างที่เคยยึดถือกันมา

เมื่อเส้ามาถึงตรงนี้คงต้องขอให้ตั้งข้อสังเกตว่า สตรีนิยมหลาย ๆ แนวทาง โดยเฉพาะแนวทฤษฎีวิพากษ์ไม่เห็นด้วยกับความรู้ทางประวัติศาสตร์กระแสหลักที่สร้างขึ้นตามแนวปฏิฐานนิยม

อย่างน้อยในเรื่องการไม่วิพากษ์อุดมการณ์ครอบงำและความแตกต่างทางชนชั้น แต่กระนั้นก็ตามแม้ทฤษฎีวิพากษ์เองแม้จะให้ความสนใจศึกษา แต่ก็จะเกิดการเหมารวมว่าอุดมการณ์นั้น ๆ ในยุคสมัยนั้นและสถานที่นั้นเป็นอุดมการณ์ที่ทุกคนทุกฝ่ายยอมรับ (consent) กันไปหมด ดังนั้นจึงไม่มีลักษณะ ‘ครอบงำ’ แม้ว่าเป็นอุดมการณ์ที่กลุ่มคนที่มีอิทธิพลประกอบสร้างขึ้นมา หรือนำมาจากที่อื่นก็ตาม อธิงภาวะ ‘การเห็นชอบ’ ในปัจจุบันนี้มีนักวิชาการบางคน เช่น Edward S. Sherman และ Noam Chomsky (2002) มีความเห็นว่า ‘การเห็นชอบ’ หรือ ‘เห็นพ้องต้องกัน’ นั้นถูกสร้างขึ้นโดยสื่อมวลชนต่าง ๆ เพื่อร่วมกันปกป้องวาระทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของกลุ่มผู้มีอิทธิพลต่าง ๆ ที่ครอบงำสังคมครัวเรือน รัฐและระเบียบโลกนั่นเอง* และที่เป็นประเด็นของการวิพากษ์ของนักสตรีนิยมแทบทุกสำนักคือ ‘ผู้หญิงหายไป’ ทั้งในเรื่องราว (ของความรู้) และในฐานะเป็นผู้ประกอบสร้างความรู้ที่ ‘มองเห็นผู้หญิง’ อีกประเด็นหนึ่งคือ ‘ลัทธิเพศนิยม’ กับ ‘บิดาธิปไตย’ เป็นต้น ขอแถมอีกนิดหนึ่งว่า นักสังคมวิทยา-นักมานุษยวิทยา และนักประวัติศาสตร์ผู้ละทิ้งจารีตปฏิฐานนิยมก็ร่วมอยู่ในขบวนการวิพากษ์ประวัติศาสตร์แบบปฏิฐานนิยมเองด้วย

อย่างไรก็ตาม การเขียนประวัติศาสตร์ในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา (ศตวรรษที่ยี่สิบ) ก็ได้พัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไปหลายทิศทาง โดยเฉพาะในโลกตะวันตกที่นักประวัติศาสตร์จำนวนไม่น้อย พัฒนาการคิดต่าง ๆ ในการอธิบายและมองหาสาเหตุของปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต ตัวอย่างเช่น

สำนักอานนาร์ลส์ (Annanles) ที่พัฒนาขึ้นมาในฝรั่งเศสในยุคต้นศตวรรษที่ยี่สิบ ซึ่งปฏิเสธการพรรณนาทางประวัติศาสตร์แบบปฏิฐานนิยม พร้อมกันนั้นก็มุ่งประเด็นไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์แบบ ‘ภาพรวม’ ในความหมายของ ‘total history’ แทน นักประวัติศาสตร์ผู้บุกเบิกนำทางแนวนี้ได้แก่ **ลูเซียน เฟบเวออร์ (Lucien Febvre)** และ **มาร์ค บรอก (Marc Bloch)** เป็นต้น นักประวัติศาสตร์แนวอานนาร์ลส์ พากันตรวจสอบภูมิทัศน์ (landscape) ภูมิอากาศ (climate) โครงสร้างครอบครัว ‘mentalités’ ซึ่งอาจแปลว่า ‘ระดับสติปัญญา’ และ ‘วิสัยทัศน์’ ก็น่าจะได้ แนวโน้มทางเศรษฐกิจเหล่านี้เป็นต้น ผ่านทางการทำการศึกษาที่ใช้วิธีวิทยาที่คำนึงถึงสหสัมพันธ์หลายด้านระหว่างองค์ประกอบหรือปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ พวกเขา/และเธอก็แสวงหาการอธิบายเกี่ยวกับแบบแผน (patterns) และการเข้ามาาร่วมกันต่าง ๆ (conjunctures) ของปัจจัยเหล่านั้นในประวัติศาสตร์

อย่างไรก็ตามนักประวัติศาสตร์ผู้หญิงคนหนึ่งหลายคน เช่น เธอชื่อ ซูซาน สตวอร์ด (Susan Stuard) ได้วิจารณ์ว่างานของนักประวัติศาสตร์สำนักนี้มีอคติ/มายาคติที่มาจาก **ลัทธิชายเป็นศูนย์กลาง** หรือ (androcentrism) ที่ได้กล่าวถึงไปแล้วในตอนต้น ๆ กล่าวคือประวัติศาสตร์ในแนวอานนาร์ลส์ นำเอาเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ มาร้อยเรียง (หรือเสียบต่อกันเหมือนเสียบหมู/เนื้อสะเต๊ะ หรือลูกชิ้นปิ้ง (skewed)-ผู้เล่า) ที่ออกมาเป็นกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้ชาย ดังนั้นในทัศนะของ

* โปรดดูบรรณานุกรม

คนกลุ่มหลังนี้ การศึกษาค้นคว้าวิจัยทางประวัติศาสตร์แนวสำนัก อานนาร์ลส์ จึงถูกตีความผ่านทางอุปมาอุปมัยของ **ลัทธิบ้านเรือนนิยม** หรือ **‘อุดมการณ์ครอบครั’** ซึ่งเป็นอุดมการณ์ครอบงำผู้หญิงส่วนใหญ่อยู่ ดังนั้นเพศภาวะในฐานะเป็นสิ่งประกอบสร้างของการจัดประเภทของผู้คนในสังคม จึงยังถูกนำมาพิจารณาน้อยมาก

จริงอยู่มีนักประวัติศาสตร์สำนักนี้บางคนนำเอา ‘ผู้หญิงผู้ยิ่งใหญ่’ หรือ ‘วีรสตรี’ ขึ้นมาศึกษา เช่น เรื่องราวของ **โจน ออฟ อาร์ค** (Joan of Arc 1412–1431) เธอได้รับการยกย่องให้เป็นนักบุญ (Saint) เป็นชาวฝรั่งเศสชื่อ Jeann d’ Arc เธอเป็นหญิงที่มีความสามารถสูง (ในความหมายแบบชาย) คือเป็นผู้นำทหารต่อสู้กับผู้รุกรานนอกรีตศาสนาคริสต์ แต่ท้ายสุดเธอถูกจับและถูกตั้งข้อหาว่าเป็นแม่มด ถูกลงโทษโดยการเผาทั้งเป็น นอกจากนั้นยังมีผู้ศึกษาชีวประวัติของ **มาร์เกอร์ิต ออฟ แนฟร์** (Aarguerite of Navrre (คนหลังนี้ผู้เล่าไม่รู้จัก ไม่เหมือนกับโจน ออฟ อาร์ค ที่ฮอลแลนด์ นำมาสร้างเป็นภาพยนตร์หลายครั้งหลายหน-ผู้เล่า) อย่างไรก็ตามนักประวัติศาสตร์สตรีนิยมว่ากันว่า ประวัติของเธอที่เขียนไว้โดยนักประวัติศาสตร์สำนักนี้นั้น มีปัญหาที่ต้องถกเถียงกันมาก

สุดท้ายนี้ต้องขอรวบรัดสรุปความว่า สตรีศึกษาในลักษณะทฤษฎีวิพากษ์นั้น ส่วนใหญ่แล้วเป็นแนวทางที่เดินตามทางของสำนักแฟรงค์เฟิร์ตที่ได้กล่าวถึงมาแล้วในตอนต้น คือมีลักษณะวิพากษ์ต่อวิถีคิดแบบมาร์กซิสต์ดั้งเดิม กล่าวคือ ย้ายจุดมุ่งเน้นจากการผลิต (production) มาสู่ **อุดมการณ์ที่มีลักษณะครอบงำ** ตรงนี้จึงทำให้เกิดวิถีคิดข้ามสาขาวิชาหรือเป็นสหวิทยาการที่สำคัญคือ นำเอาจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์มาใช้ด้วย นักสตรีนิยมแนวทางนี้จึงวิพากษ์นักสตรีนิยมมาร์กซิสต์แบบเก่าด้วยเช่นกัน โดยมุ่งประเด็นการมุ่งเน้นไปที่อุดมการณ์ทั้งหลายที่มีลักษณะครอบงำผู้หญิง เช่น ปิตาธิปไตย เพศนิยม เพศชายเป็นศูนย์กลาง อุดมการณ์บ้านเรือน อุดมการณ์ครอบครั อุดมการณ์ศาสนา รวมทั้งการวิพากษ์ประวัติศาสตร์กระแสหลักว่าเป็นปฏิฐานนิยมและมีผู้ชายผู้เก่งกาจหรือ ‘วีรบุรุษ’ เป็นศูนย์กลาง ถึงแม้จะพูดถึง ‘วีรสตรี’ บ้างเล็กน้อย แต่ก็ยังใช้วิธีการมองและการเขียนแบบผู้ชายเป็นศูนย์กลางอยู่ดี

นักศึกษาและผู้สนใจลองนำวิถีคิดเหล่านี้ไปใช้ในการมองประวัติศาสตร์ไทยดูบ้าง อาจได้ความคิด (ideas) บางอย่างต่างไปจากประวัติศาสตร์กระแสหลักที่เราถูกสอนกันมาไม่มากนัก

สำหรับใครที่ต้องการค้นคว้าเรื่อง ‘อุดมการณ์ครอบงำ’ หรือ ‘hegemony’ ให้ละเอียดมากขึ้น ควรให้ความสนใจ Antonio Gramsci (1891–1937) นักมาร์กซิสต์ชาวอิตาลีเปลี่ยนผู้มีชื่อเสียงและเป็นผู้วิพากษ์ลัทธิ ‘เศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด’ หรือ ‘economic determinism’ ด้วย โดยเฉพาะผลงานของเขาในหนังสือที่มีชื่อแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า **The Prison Notebooks** (1929–35) ซึ่งมีผู้นำมาแปลแล้วพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษในปี ค.ศ.1971 แต่ถ้าอ่านบทความของ Joseph Femia ‘Hegemony and Consciousness in Thought of Antonio Gramsci’, ใน **Political Studies** (1975) ด้วยก็น่าจะช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น

**บรรณานุกรม
ภาษาอังกฤษ**

- Andermahre, Sonya., et. al., **A Concise Glossary of Feminist Theory**, JW Arrowsmith, Bristol, England, 1997.
- Bell, Vikki, **Feminist Imagination**, Sage Publications Ltd. London. 1999.
- Code, Lorraine, (eds.) (2000) **Encyclopedia of Feminist Theories**, Routledge, London, New York.
- Donovan, Josephine. **Feminist Theory : The Intellectual Traditions of American Feminism**. Frederick Unger Book, Continuum Book New York, 1992.
- Eagleton, Marry, eds. **A Concise Companion to Feminist Theory**. Maiden, Ma : Blackwell, 2003.
- Gamble, Sarah, eds., **The Routledge Companion to Feminism and Post Feminism**, Routledge, TJ International Ltd, Padstow, Cornwall, England. (2001)
- Herman, Edward, and Choamsky, Noam, **Manufacturing Consent : The Political Economy of the Mass Media**, Pantheon Books, New York, 2002.
- Humm, Maggie, **The Dictionary of Feminist Theory**, Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf, Hertfordshire.
- Marshall, Gordon, et. al., **A Dictionary of Sociology**. Oxford University Press, 1998.
- Pilcher, Jane and Whelehan, Imelda, **50 Key Concepts in Gender Studies**, Sage Publications, London, 2004.
- Tong, Rosemary, **Feminist Thought : A Comprehensive Introduction**, Routledge, London, 1995.
- Weedon, Chris, **Feminist Practice and Poststructuralist Theory**, Basil Blackwell New York, 1988.

ภาษาไทย

- ฉลาดชาย รมิตานนท์, **เล่าเรื่องเบื้องต้นสตรีศึกษา สตรีนิยม** วนิตการพิมพ์ เชียงใหม่, 2555
- ฉลาดชาย รมิตานนท์, “ผู้หญิงกับวัฒนธรรม : มานุษยวิทยา คำตอบหรือตัวปัญหา”, ใน **การศึกษาเรื่องผู้หญิง** โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กทม 10200, 2535